BORIS JURIĆ

PRIVREDNO STANJE I MOGUĆNOSTI PRIVREDNOG RAZVOJA NINA I NINSKOG PODRUČJA

Pod »ninskim područjem« podrazumijevamo područje današnjeg mjesnog ureda Nin u sastavu općine Zadar, a to je područje jednako području bivše općine Nin, utemeljene Zakonom o području kotareva i općina u Hrvatskoj (Nar. novine, Zagreb, br. 36, od 5. VIII 1955). Po čl. 247. Statuta općine Zadar (Zadar 1964) područje mjesnog ureda Nin obuhvaća naseljena mjesta Grbe, Nin, Ninski Dračevac, Ninske Stanove, Poljica, Privlaku, Vir, Vrsi i Zaton, dakle ukupno 9 mjesta. Spomenuti pak Zakon o područjima kotara i općina nabraja 8 mjesta, jer Grbe ne tretira kao samostalno naselje. Popis stanovništva 1961. nabraja 7 mjesta, jer, pored Grba, ni Ninske Stanove ne tretira kao samostalno naselje. To je i najpravilnije. »Danas pod imenom Nin obuhvaćeni su... ovi njegovi predjeli izvan mostova: Klanice, Stanovi i Grbe.« (prof. Lj. Maštrović).[1]

Međutim, u prošlosti se pojam »ninskog područja« mijenjao. U starohrvatsko doba Nin je sjedište ninske županije i gradske župe. »U starohrvatsko doba pod imenom Nin podrazumijevala se i njegova gradska župa, koja je zahvaćala sela Zaton, Privlaku i Vrsi te dopirala k istoku do Poljica, a k jugu do polovine Bokanjačkoga blata i dikljansko-petričanskog razmeđa.«[2] Za vrijeme mletačke, 1. austrijske, francuske i 2. austrijske vladavine Nin je imao burnu historiju, u kojoj su se granice područja koje je njemu gravitiralo često mijenjale. Uoči Rapalskog ugovora Nin je bio sjedište ninske općine, koja je obuhvaćala ova

[1] Lj. Maštrović, Ninski govor, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 2, str. 87.

[2] Lj. Maštrović, isto, str. 87. — Historijski događaji koji se spominju u ovom radu, pobliže su osvijetljeni u drugim radovima u ovoj knjizi ili u literaturi historijskog karaktera koju citiramo. Pojedinih historijskih zbivanja dotakli smo se ako su se jače odrazili na privrednu orijentaciju Nina i gravitirajućeg mu područja, ili ako se pomoću njih mogu bolje orisati određena ekonomska i njima srodna kretanja.

naselja: 1. Briševo, 2. Dračevac, 3. Ljubač, 4. Poličnik, 5. Poljica, 6. Privlaku, 7. Radovin, 8. Ražanac, 9. Vir, 10. Visočane, 11. Vrsi, 12. Zaton. Nakon Rapalla ninskoj su općini pripojena još ova sela biv. zadarske općine: Diklo, Kožino, Murvica i Petrčane. »Ukupno dakle imala je Ninska općina, ubrojivši i Nin, 17 sela . . .«[3]

Područje mjesnog ureda Nin obuhvaća površinu od 13.012 ha s 9.198 stanovnika (1961). Kako su prirodno-geografski uvjeti i ekonomski položaj pojedinih dijelova ovog područja u znatnoj mjeri različiti, potrebno je ninsko područje podijeliti na uža područja, i to:

1. Nin, 2. sektor Zaton — Privlaka, 3. sektor Vrsi — Ljubač, 4. Vir i 5. sela relativno udaljenija od morske obale. U nastavku ćemo se prije svega osvrnuti na prirodne i društveno-ekonomske oznake tih užih područja.

A) PRIRODNE I DRUŠTVENO-EKONOMSKE OZNAKE NINSKOG PODRUČJA

1. Nin

Nin, u doba Ilira glavno mjesto Liburna, za rimske vladavine poznat pod imenom civitas Aenona, u starohrvatsko doba sjedište hrvatskih knezova i kraljeva, ninske županije i gradske župe i sijelo ninske biskupije, za vrijeme mletačke vladavine počinje propadati. »Zapravo, od druge polovine XVII stoljeća Nin gubi karakter grada i postaje selo« (prof. Lj. Maštrović).[4] Međutim, poslije oslobođenja, izgradnjom dvaju industrijskih poduzeća — solane i ciglane, te saobraćajnim povezivanjem sa Zadrom — Nin ponovo poprima gradske funkcije i jedan je od gradića koji okružuju Zadar kao regionalni centar Sjeverne Dalmacije (zajedno s Biogradom, Benkovcem, Obrovcem i Prekom).[5] Geografski gledano Nin je gradić[6] na JI kraju Ninskog zaljeva, oko 20 km SZ od Zadra. Između krednih vapnenaca nalaze se zone eocenskog fliša (lapori, pješčenjaci), a u najnižim dijelovima neposredne okolice Nina ima i najmlađih sedimenata (pleistocenski pijesak i ilovača).[7] Zbog nepropusnih flišnih i pleistocenskih sedimenata koji obuhvaćaju relativno znatno područje, razvijena je poljoprivreda (mediteranske kulture: vinova loza, maslina, smokva i dr.).[8] S druge strane, povoljan položaj i relativno bogato poljoprivredno zaleđe privukli su vrlo rano doseljenike.[9]

[3] Lj. Maštrović, isto, str. 87.
[4] Lj. Maštrović, isto, str. 87.
[5] Za grad-centar i njegove satelitske gradove i gradiće uobičajen je termin »mreža gradova«.
[6] Naziv »gradić« za Nin upotrebljava, pored ostalih, i Pomorska enciklopedija, sv. 5, str. 480—482, gdje je I. Crkvenčić prikazao Nin s ekonomsko-geografskog aspekta, Vj. Maštrović historiju, a J. Basioli ribarstvo Nina.
[7] I. Crkvenčić, Pom. enc., sv. 5, str. 480—482.

Na lokaciju gradića djelovale su i strateške prednosti položaja. Gradić se naime razvio na niskom naplavnom poluotoku, koji je bio okružen plitkim morem ili močvarama. Za još veću sigurnost poluotok je 1346. prokopom odvojen od kopna. Nin je prema tome na umjetno stvorenom otoku, odnosno prirodno promatrajući poluotoku. »Poluotočić je u obliku elipse s glavnom osi od 570 metara, a poprečnom od 410.«[10] Nin je bio opkoljen zidom, a prema moru i utvrdom (kaštel). Izvan gradskih zidina naseljena je južna, viša i ocjeditija strana (predgrađe Klanice) koja je s gradićem spojena s Kneginjinim mostom. Sa SI kopnenom obalom (zaselak Grbe) gradić spaja istočni most. Nin obiluje kulturno-povijesnim spomenicima, koji su, pored ostalog, važna podloga za razvoj turizma.[11] Ninsko-ljubački kanal je morski put koji spaja Nin s drugim područjima. To je morski prolaz između Virskog mora i Velikog kanala, koji odvaja JI obalu otoka Paga od susjednog kopna. Ninsko-ljubački kanal (prema kanalu Nove Povljane koji ga odvaja od Virskog mora) graniči crtom koja spaja rt Kulina s rtom Prutna na otoku Pagu. Prema Velikom kanalu granicu čini crta paralelna s rtom Tanka nožica u Ljubačkim vratima. Rtovi Prutna i Jesenovo okruženi su pličinama, pa je zbog toga u tom dijelu Ninsko-ljubačkog kanala plovni put vrlo sužen. Kanal vijuga i dijeli se na Ninski i Ljubački zaljev, čemu treba pridodati uvale Jesenovo, Stara Povljana, Vlašići i Dinjiška te uske prolaze Jesenovo—Prutna (šir. 1 km) i Ljubačka vrata (šir. 200 met.). O privrednom stanju i mogućnostima privrednog razvoja Nina bit će riječi kasnije.

2. Sektor Zaton—Privlaka

Zaton je ime zaljeva i sela (44° 13′ N i 15° 10′ E) u Zadarskom kanalu, SZ od Zadra između rta Skala na jugu i rta Bratalić na sjeveru. Okolica sela Zaton je brežuljkasta, većim dijelom obrađena; veća naselja Zaton, Glavan i Škrapovac nalaze se nešto dalje od obale. Dubina zaljeva Zaton povećava se od sjevera (0,3—7 m) prema jugu (5—23 m). Sidrište je u sredini zaljeva u dubini od 14—22 m. U malim uvalama (Bilotinjak, Dražnik, Šepurine, Viševica) mogu pristati samo brodići.

[8] Pobliže o tome vidjeti poglavlje D ove radnje. — Usp. i: a) N. Rapajić, K pitanju sistema i tipova gospodarenja na kršu Sjeverne Dalmacije, Agronomski glasnik, Zagreb, br. 3—4 1958. i b) poglavlje »Poljoprivreda« u studiji Urbanističkog zavoda SR Hrvatske »Zadar — Prednacrt urbanističkog programa«, Zagreb, srpanj 1968, str. 28-b—32.

[9] Pobliže o tome vidjeti poglavlje B ove radnje.

[10] L. Beritić, Obalna utvrđenja na našoj obali, PZ, jub. izd., sv. I, str. 235—236.

[11] O tome npr. vidjeti: Turistička enciklopedija, II knjiga, Beograd 1958, izd. Turistička štampa, Beograd, sv. 92—93. Za turiste najzanimljiviji spomenici Nina prikazani su u: »Jadran — Vodič i atlas«, Jug. leksikografski zavod, Zagreb 1965, str. 44 (U istoj knjizi prikazani su i: Ljubač, str. 39, Privlaka, str. 55, Vir, str. 87. i Zaton, str. 94). Usp i P. Gabrić, Nin — Pompeji pod pepelom, Vjesnik, Zagreb, od 8. III 1969, str. 11.

U posljednje vrijeme mjesto Zaton ušlo je u našu ekonomsku literaturu kao jedna od optimalnih lokacija za buduću željezaru »Jadran«, o kojoj će biti riječi kasnije (u poglavlju C).[12]

Privlaka (44° 16′ N i 15° 07′ E) je selo na obali Privlačkog zatona, nasuprot Viru. Leži na povišenoj pjeskovitoj obali, koja završava manjim pješčanim klifovima. Stanovništvo se pretežno bavi poljoprivredom (vinova loza) i stočarstvom, te vađenjem morskog pijeska i šljunka.[13]

3. Sektor Vrsi—Ljubač

Kako smo naprijed vidjeli, Vrsi su na području mjesnog ureda Nin, što nije slučaj s Ljupčom, ma da je i to mjesto nekoć bilo u sastavu ninske općine. Ipak se na Ljubač moramo osvrnuti, jer bi bez njega prikaz ninskog područja bio nepotpun, pogotovo kad bude riječ o turističko-razvojnim mogućnostima. Može se dakle kazati da »ninsko područje u užem smislu« obuhvaća područje mjesnog ureda Nin, a kad je riječ o »ninskom području u širem smislu«, treba pod njime podrazumijevati i Ljubač s okolicom. Ljubač je inače selo u JI dijelu Ninsko-ljubačkog kanala (Ljubački zaljev), 17 km zračne linije od Zadra. Naselje je zbijenog tipa, leži na rubnom dijelu vapnenačke zaravni, koja se lagano spušta prema Ljubačkom zaljevu. Ljubačka je udolina omeđena na SI vapnenačkim bilom (Mramor 99 m), a na J humolikim predjelom Ljubač (102 m). U cijelosti promatrano, to je nizak i zaravnjen vapnenački kraj. Iako je mjesto pri moru, stanovnici se pretežno bave zemljoradnjom i stočarstvom. Naime, pličina i izoliranost zaljeva nisu pružali povoljne uvjete za izmjenu ustaljene, uglavnom naturalne privrede niti za jaču pomorsku orijentaciju.[14]

4. Vir

Otok Vir nalazi se u produženju Privlačkog poluotoka, udaljen od Paga nešto manje od 1.500 m, a od Privlačkog poluotoka 300 m. On spada u red malih otoka. Njegova površina iznosi svega 22 km². Gol je, nema vegetacije, jer ga vjetrovi tuku sa svih strana. Pijesak s Privlačkog poluotoka neprestano potkopavaju valovi i morske struje, odnose ga u tjesnac između Privlake i Vira, te ga talože u tjesnacu. Narod zove tjesnac »Gaz«, jer se preko njega može gazom prijeći. Uslijed sedimentiranog pijeska tjesnac biva iz godine u godinu sve plići. Tako će se igrom prirode Vir za izvjesno vrijeme spojiti s Privlačkim poluotokom, izgubit će odliku otoka i postati dio poluotoka (dr Ivo Rubić).[15]

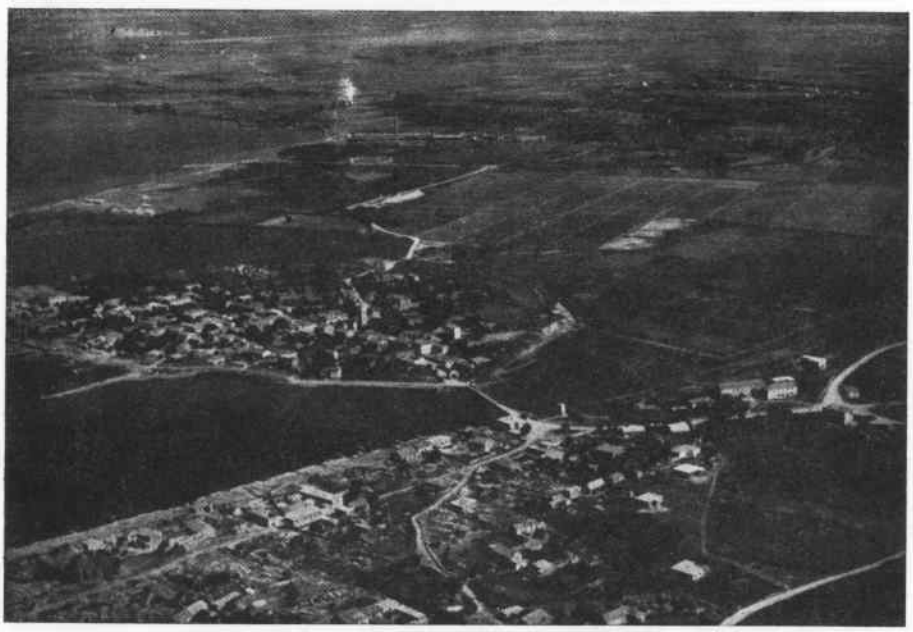
[12] Pom. enc., sv. 8, str. 217—218.
[13] Pom. enc., sv. 6, str. 372.
[14] Pom enc., sv. 5, str. 56.
[15] Pom. enc., sv. 8, str. 109. (Vir — otok, Vir — mjesto) i str. 109—110. (Virsko more).

5. Sela relativno udaljenija od morske obale

To su Dračevac Ninski i Poljica. Dio radne snage iz njih u budućnosti će dnevno migrirati na rad u privredno-uslužne i privredno-proizvodne kapacitete Zadra i Nina te njihovih gravitacionih područja.

*

Pošto smo se, premda ukratko, osvrnuli na pojedina uža područja »ninske krajine«, potrebno je da se osvrnemo na strukturu stanovništva, što će biti predmet poglavlja B.

Avionski snimak Nina (u pozadini solana i ciglana)

B) STANOVNISTVO NINSKOG PODRUČJA

Migracije ninskog stanovništva u prošlosti bile su česte. Tako se npr. za mletačke vladavine Nin »više puta raseljavao i opet naseljavao povratnicima i novim pučanstvom. Dalmatinski su providuri u Zadru svojim terminacijama nastojali, kako bi se u Nin i na njegovo područje naselilo što više svakoga pučanstva, jer je ninsko plodno polje zbog ratova i pomanjkanja radne snage ostajalo pusto i neobrađeno« — pisao je prof. Lj. Maštrović i nastavio: »Ninskih je patricija postepeno iz

Nina nestajalo, a na ruševinama njihovih dvoraca i vila nastanjuju se konačno u XVIII i XIX stoljeću seljaci ratari.«[16] Vrijedi spomenuti kako je u XVIII stoljeću bila Manfrinova kolonizacija iz Friula, od koje ima još i sada u Ninu (i Grbama) nekoliko obitelji. »Potomci su se tih doseljenih porodica sasvim kroatizirali i danas znaju samo hrvatski jezik.«[17]

Ninjani se najviše žene iz 17 mjesta biv. ninske općine (u granicama između dva rata), »najviše iz Zatona, Vrsi, Privlake, Petrčana i Vira, a rjeđe iz sela sa otoka Paga i Ugljana te iz Arbanasa iz Zadra . . .« (prof. Lj. Maštrović)[18]

Broj stanovnika na ninskom području prema popisu iz 1961. vidi se iz Tab. I:

Tab. I

Mjesto	Ukupno stanovnika	Muških	Ženskih
Dračevac Ninski	444	219	225
Nin	1.823	857	966
Poljica	1.082	520	562
Privlaka	2.364	1.140	1.224
Vir	1.069	525	544
Vrsi	1.479	694	785
Zaton	937	427	510
Ukupno	9.198	4.382	4.816

Izvor: Sav. Zavod za statistiku, Popis st. 1961., Rezultati po naseljima, SR Hrvatska, Općina Nin, Tab. 1 — list 01.

Dajemo i podatke o broju stanovnika pojedinih dijelova mjesta Nin:

Nin = otok	632
Klanice	419
Grbe	295
Ninski Stanovi	477
Nin, ukupno	1.823

Raspored stanovništva (1961) na pojedine djelatnosti prikazuje Tab. II.

[16] Lj. Maštrović, nav. dj., str. 88.
[17] Lj. Maštrović, nav. dj., str. 89.
[18] Lj. Maštrović, nav. dj., str. 87. — Kretanje stanovništva u Ninu i okolici usko je dakle povezano s burnom historijom ovoga grada. »Nin je nekoliko puta stradao što od Turaka što od Mlečana, a dva puta je bio spaljen i sasvim porušen. Za kandijskoga rata (1645—1669) ponovno se iz Nina stanovništvo iselilo. Mletačka je vlada g. 1646. dala popaliti i bombardovati

Tab. II

Područje	Obuhvat	Ukupno	Rudarstvo	Industrija	Poljoprivreda	Šumarstvo	Građevinarstvo	Saobraćaj	Trgovina	Ugostiteljstvo	Zanatstvo	Vanprivredne djelatnosti i nepoznato
Biv. općina N I N	svega	9.198	189	505	5.283	24	466	1.392	62	39	133	1.105
	aktiv.	3.971	46	148	2.513	6	141	428	21	12	40	616
	izdrž.	5.227	143	357	2.770	18	325	964	41	27	93	489
Samo gradić N I N	svega	1.823	152	275	895	7	114	96	9	17	37	221
	aktiv.	790	36	80	452	2	28	38	5	6	14	129
	izdrž.	1.033	116	195	443	5	86	58	4	11	23	92

(Izvor: Sav. Zavod za statistiku, Popis st. 1961, Rezultati po naseljima, SR Hrvatska, općina Nin, Tab. 8 — list 01 I dijela i list 01 II dijela.)

Kako je općina Nin 1956. god. brojila 9.749 st., emigracija stanovništva je veća od prirodnog priraštaja i simbolične imigracije. Međutim, s otvaranjem novih turističkih i eventualno industrijskih kapaciteta broj bi stanovništva brzo porastao, ne samo time što bi se spriječio jači emigracioni odliv nego i stoga što bi uslijedila veoma intenzivna imigracija (pod pretpostavkom izgradnje Željezare »Jadran« Zaton—Nin). Od užih dijelova ninskog područja demografski su problemi gorući kod otoka Vira, o čemu dajemo historijsko-demografski pregled:

Broj stanovnika na Viru 1857—1961. pokazuje Tab. III:

Tab. III

God.	Vir	Ukupno zadarski otoci
1857.	299	12.784
1869.	354	13.829
1881.	419	15.281
1910.	629	20.616
1931.	852	22.713
1948.	1.072	22.803
1953.	1.120	22.208
1961.	1.069	20.372

Prosječne god. stope rasta ili smanjenja stanovništva na o. Viru u pojedinim vremenskim razdobljima vide se iz Tab. IV:

Tab. IV

1857—1869.	plus 1,42
1869—1881.	plus 1,41
1881—1910.	plus 1,41
1910—1931.	plus 1,65
1931—1948.	plus 1,36
1948—1953.	plus 0,88
1953—1961.	minus 0,58

Nin. da se ne bi u njemu Turci ugnijezdili...« Treba dodati kako »zadnjih dvaju decenija XVII stoljeća Nin opet bio naseljen..., ali se više nikada nije podigao niti izgradio do stepena, na kojem je bio do g. 1646.« (prof. Lj. Maštrović, nav. dj., str. 88—89.) Nin se često naseljavao i raseljavao u valovima; bježanje stanovništva iz Nina bilo je usmjereno na Velebit, u Liku, u Zadar, na otoke ili, štaviše, u Italiju. Međutim, iz sjevernodalmatinskih predjela te Like on se ponovno naseljivao. — Između dva rata su Nin i ninsko područje bili odvojeni od svog društveno-privrednog središta — grada Zadra, koji je, kako je poznato, bio pod vlašću Italije. (Usp. B. Jurić, »Zadar između dva rata«, Vjesnik — Zagreb, 12, 19. i 26. rujna te 3, 10, 17. i 24. listopada 1968. — 7 nastavaka.)

Negativan migracioni saldo u vrijeme zadnjeg popisa stanovništva (1961) u odnosu na predzadnji (1953) vidi se iz Tab. V:

Pokazatelj	Vir	Ukupno zadarski otoci
1. Br. stanovnika 1953.	1.120	22.208
2. Br. rođenih 1953—61.	157	2.869
3. Br. umrlih 1953—61.	90	1.689
4. Prirodni priraštaj 1953—61.	67	1.180
5. Kolona 1 plus 4	1.187	23.388
6. Br. stanovnika 1961.	1.069	20.372
7. Negativni migracioni saldo (kolona 5 minus 6)	118	3.016

Izvor: M. Marinković, Razvoj stanovništva zadarskih otoka, Privreda Dalmacije, Split, br. 7—8/1964, str. 28—30.

Zaključci u vezi sa stanovništvcom bili bi.

— Promatrano je područje emigraciono područje, što je odraz nepostojanja jačih industrijskih kapaciteta na njemu.
— Privredna struktura stanovništva nepovoljna je i pokazatelj je nedovoljne privredne razvijenosti ovog područja.
— Otok Vir je 1961. god. također postao područje s negativnim migracionim saldom, što je kod jadranskih otoka inače opća demografska karakteristika, a rezultat je neriješenih infrastrukturalnih pitanja na njima. (I o. Vir nema do kraja riješena pitanja saobraćajnog povezivanja s kopnom i dr.).

C) ULOGA INDUSTRIJE U REGIONALNOJ PRIVREDI

Na više je mjesta u našoj ekonomskoj literaturi dosad diskutirano o tome koja je uloga industrije u nekim primorskim regijama, koje imaju odlične prirodne i druge preduvjete za zamah turizma. Zaključilo se, a taj zaključak potvrđuje i praksa, da je i u regijama s izrazitim komparativnim prednostima za razvoj turizma poželjno da postoji izvjestan broj industrijskih kapaciteta, pomoću kojih bi se učvrstila stabilnost privrede. Naime, turizam je na našoj obali još uvijek sezonska pojava (unatoč zimskom turizmu u manjem broju primorsko-otočnih mjesta), a povrh toga turizam je veoma ovisan o ekonomskim i vanekonomskim faktorima na koje turistička receptivna regija ne može uvijek bitno utjecati. Stoga postojanje određenih industrijskih kapaciteta ne samo da u mnogim turističkim mjestima neće bitno štetiti turizmu nego će, naprotiv, učvrstiti stabilnost regionalne privrede. U vezi s time, kada je riječ o ninskoj krajini, postavlja se kao dugoročni zadatak da se s jedne strane unaprijedi rad i poslovanje postojećih industrijskih

poduzeća — ciglane i solane — te da se s druge strane u regiji (eventualno) izgradi jedan industrijski gigant koji bi tek u potpunosti mogao učvrstiti stabilnost regionalnog privređivanja i poslužiti kao jedan od glavnih »pokretača društvenog i privrednog razvoja«.

1. Manufakturne tradicije Nina

Nin ima određene tradicije u manufakturi, toj »preteči industrije«. Tako je Zadranin Girolamo Manfrin zasnovao (1786) veliko gospodarstvo za uzgoj duhana (»duhanska farma«) u Ninu, doveo potrebnu radnu snagu s Apeninskog poluotoka (iz pokrajine Friuli) i investirao u pothvat 213 tisuća srebrnih dukata. Time je u Ninu rođeno »Manfrinovo poduzeće — manufaktura za proizvodnju i obradu duhana«. Kasnije, za vrijeme francuske vladavine, Dandolo je namjeravao pretvoriti tu »duhansku farmu« na stupanj oglednog (uzornog) gospodarstva. Poduzeće je poslovalo, uglavnom uspješno (»in buona efficenza«) u prvim godinama 19. st. Epidemije iz obližnjih močvara smanjile su broj kvalificirane radne snage, a veliki požar ubrzao je likvidaciju gospodarstva, kojeg su površine zatim bile rasprodane (Prema: Angelo de Benvenuti, Storia di Zara, sv. 1, str. 346. i bilj. 120, te isto, sv. II, str. 441. i bilj. 26. a i 26 b.).

2. Postojeća industrija i mogućnost njezina razvoja

Oba su sadašnja industrijska poduzeća, solana (grana 116) i ciglana (grana 121), osnovana poslije oslobođenja.

Osnivanje ciglane bilo je motivirano time što »opekarski proizvodi predstavljaju težak kabasti materijal relativno male vrijednosti«. U vezi s time je »radius racionalne potrošnje ovih proizvoda vrlo ograničen. Kod nas se, s obzirom na naše saobraćajne uvjete, može uzeti, da radius racionalne potrošnje opekarskih proizvoda iznosi oko 60 km.«[19] Prve proizvode dala je ninska ciglana 1955. god. u visini od 1,029.000 kom. opeka.

Izgradnja solane zasnivala se na povoljnim prirodnim uvjetima. Vrijedi međutim istaknuti da je proizvodnja i promet soli na području Nina bio živ još u mletačko doba. Tako postoji uputa mletačke vlade, dostavljena ninskom knezu 15. VIII 1356, kojom je rektorima u Ninu, Zadru itd. »bilo naloženo da moraju popisati količinu soli koja se ubire na njihovu području i objaviti svima da ne smiju prodavati so niti je bez dozvole izvoziti pod prijetnjom da izgube so ili odgovarajuću vrijednost... Ninskom je knezu bilo naređeno da vodi popis vlasnika i mornara brodova koji izvoze so kao i trgovaca koji je kupuju.«

[19] Problemi privrednog razvoja Sjeverne i Srednje Dalmacije, sv. II, Zagreb 1956, str. 205. Usp. (u vezi s ninskom ciglanom) D. Vojnić, Neki problemi Zadra i Ravnih kotara, Ekonomski pregled, Zagreb, br. 5/1952. Također i: A. Melinčević, Privreda Zadra u prošlosti i perspektive razvoja, Ekonomski pregled, Zagreb, br. 1—2/1959.

Danas je solana Nin jedna od naših 5 morskih solana (Nin, Pag, Ston, Portorož, Ulcinj) koje su 1963. god. proizvele 33 hiljade t morske soli, 1964 — 53 hilj. t, 1965 — 40 hilj. t, 1966 — 34 hilj. t i 1967 — 41 hilj. t. (Izvor: SGJ-1968, str. 166.) Povrh toga u tim je godinama proizvađano oko 130 hiljada t varene soli godišnje. Ta proizvodnja morske soli ni izdaleka ne pokriva jugoslavenske potrebe, pa se rudna sol uvozi uglavnom iz Rumunjske, a morska sol iz afričkih zemalja (Tunis, UAR...). Tehnološko-proizvodni proces je još uvijek takav da bitno zavisi o atmosferskim prilikama, pa ga je potrebno unaprijediti. Podjela rada, pored ostalog u tom smjeru da se kompletna dorada soli — sušenje, meljava, jodiranje i pakovanje — obavlja samo na jednom ili dva mjesta (u tom je pogledu ninska solana veoma povoljno smještena!), a ne da svaka solana obavlja sve te poslove, također je ekonomski imperativ.

Postavljajući razvojne koncepcije u planskom razdoblju 1966—70. radni kolektivi ninskih industrijskih poduzeća usvojili su planove o značajnom povećanju proizvodnje na kraju planskog razdoblja. Da će ta proizvodnja umnogome prijeći dosadašnju proizvodnju, vidi se iz Tab. VI i Tab. VII (preuzetih iz Društvenog plana opć. Zadar 1966—70):

Tab. VI — Proizvodnja solane i ciglane 1956, 1960. i 1963. god.

Poduzeće	Jed. mjere	God. 1956.	God. 1960.	God. 1963.
Solana				
— morska sol	tona	750	1.150	1.300
Ciglana				
— opeke	000 kom	1.545	1.887	1.601
— blokovi		—	—	1.953
— puna cigla		—	2.987	2.280
— mont-opeka		—	909	1.053
— crijep		—	12.618	11.000

Tab. VII — Proizvodnja solane i ciglane 1965. god. i planirana proizvodnja za 1970. god.

Poduzeće	Jed. mjere	God. 1965.	God. 1970.	Indeks
Solana				
— morska sol	tona	1.500	4.000	266,7
Ciglana				
— opeke u jedinicama	000 kom	10.000	11.000	110,0

Porast će i vrijednost proizvodnje, izražena financijski. Rast društvenog bruto-proizvoda i narodnog dohotka 1970. u odnosu na 1965. vidljiv je iz Tab. VIII:

Tab. VIII — Društveni bruto-proizvod (nove cijene — u 000 ND)

Poduzeće	1965.	1970.	Indeks	Stopa rasta
Solana »Gojko Maštrović«, pod. za proizvodnju i oplemenjivanje morske soli — Nin	1.100	1.520	138,2	6,75
Tvornica glinenih proizvoda »Branko Štulić« — Nin	3.840	4.250	110,7	2,00

Tab. IX — Narodni dohodak (nove cijene — u 000 ND)

Poduzeće	1965.	1970.	Indeks	Stopa rasta
Solana	600	720	120,0	3,67
Ciglana	2.600	2.890	111,2	2,25

(Izvor: Prednacrt Društvenog plana razvoja privrede i ostalih društvenih djelatnosti na području općine Zadar za razdoblje 1966—1970, Zadar 1967, str. 67, 69. i 78.)

Isti izvor problematiku solane i ciglane prikazuje kako slijedi:

— Solana Nin predviđa proširenje površine bazena, što je jako važno, radi sigurnosti poslovanja (češće nepovoljne vremenske prilike) i eventualnih teškoća odnosno povećanja konkurencije do kojeg može doći na tržištu u zemlji.

— Ciglana Nin, iako već sada proizvodi gotovo isključivo tankostjenu robu, ima problema s plasmanom svojih proizvoda... Osnovni razlog tome su nedograđenost ciglane i posebne teškoće sa sirovinom (sirovinu s predjela Grbe treba miješati sa sirovinom s privlačkog poluotoka, te bolje obrađivati cjelokupnu sirovinu). Zato kolektiv predviđa da izvrši dalja ulaganja iz vlastitih sredstava u kompletiranje ciglane i modernizaciju tehnološkog procesa, a također ima i novu orijentaciju na usvajanje proizvodnje crijepa.

Zapaža se da će oba poduzeća postati solidnije radne organizacije makroregionalnog značenja, pri čemu će se proizvodnja ciglane oslanjati na građevinsku djelatnost u Zadru i sjevernoj Dalmaciji, dok bi tržište

morske soli bilo, teritorijalno promatrano, znatno šire, ali bi se na tom tržištu i dalje pojavljivali ostali proizvođači morske soli s našeg primorja.[20]

U 1968. god. i solana i ciglana su poslovale kao dobri privrednici, a tako će poslovati i ubuduće, što se može uočiti iz slijedećih navoda:

Okvirni podaci o poslovanju Ciglane 1968/69. i gorućim problemima

1. Ukupni prihod u 1968. iznosio je 4,699.222 ND, a u 1969. planirano je 5,000.000 ND. Dakle već 1968. ostvaren je veći ukupni prihod (društveni bruto-proizvod) nego je bio planiran za 1970. god.!

2. I proizvodnja je 1968. bila veća nego ćto je bila planirana za 1970.! Naime, proizvodnja je 1968. iznosila 11,300.000 opeka NF, a u 1969. god. predviđeno je 12,000.000 opeka NF.

3. U 1969. god. poduzeće namjerava investirati u osnovna sredstva 500.000 ND. — U nekoliko pak narednih godina namjerava proširiti sušni prostor. Zato su poduzeću potrebne investicije od oko 2,500.000 ND. Bilo bi poželjno da davaoci kredita uoče ovu goruću potrebu poduzeća, te mu čim prije odobre kredit pod povoljnim uvjetima u pogledu roka otplate i kamatne stope.

4. Glavni problemi poduzeća su poboljšanje kvalitete opeke i smanjenje škarta, pa će i težište rada u poduzeću u narednom periodu (1970—1975) biti upravo na tim pitanjima.[21]

Okvirni podaci o poslovanju Solane 1968/69. i gorućim problemima

1. Ukupni prihod u 1968. god. iznosio je 2,492.775 ND, a za 1969. se planira — 2,500.000 ND.

2. Proizvodnja u 1968. god. bila je 580 t, a za 1969. se planira 2.500 t.

(Kako se zapaža po vrijednosnim pokazateljima, solana je uvelike prešla planirane brojke iz Društvenog plana općine Zadar za razdoblje 1966—70)

3. U iduće 3—4 godine investiralo bi se u osnovna sredstva oko 10,000.000 ND. Ta bi se sredstva uložila u sasvim novu tehnologiju proizvodnje, tj. prešlo bi se na termo-uparivače. Time bi se dosad veoma varijabilna proizvodnja stabilizirala i to na mnogo većem (količinskom) nivou.

4. Problemi poslovne politike su ti što pri podbačaju plana vlastite proizvodnje solana nije u stanju da snabdijeva tržište potrebnim koli-

[20] Josip Šmit, Stanje i problemi morskih solana, Privreda Dalmacije, Split, br. 11—12/1965, str. 25—31. (posebno tačke: »Utjecaj privredne reforme« i »Potreba zajedničkih akcija i rješenja«)

[21] Dopis Tvornice glinenih proizvoda »Branko Štulić« — Nin, br. 199/69. od 17. III 1969, uućen piscu ove radnje.

činama soli. Kako je s druge strane uvozni kontigent uokviren u općejugoslavenske zalihe, koji puta se gubi povjerenje kod kupaca. Težište rada za idućih nekoliko godina je proširenje asortimana pakovanja, navedeno investiranje, te poslovno-tehnička suradnja sa srodnim poduzećima.[22]

Autori Generalnog urbanističkog plana Nina (Urbanistički zavod grada Zagreba, direktor ing. Zdenko Kolacio i suradnici) drže da bi s vremenom, tj. kad se turizam toliko razvije da će lagano moći prihvatiti radnu snagu sa solane, samu solanu trebalo likvidirati, jer ona bitno narušava turističko-kulturni ambijent i doživljavanje »starog« historijskog Nina na otoku. Prostor na kome danas leži solana optimalno bi se uklopio u okvire tzv. »novog« Nina — saobraćajno-trgovačkog, poslovnog i društveno-rekreacionog središta ninskog područja.

U Informaciji o izvršavanju zadataka u Akcionom programu (za VII sjednicu Općinske konferencije SKH 22. XI 1968) kaže se za ninsku solanu i ciglanu:

— Solana »Gojko Maštrović« Nin: Poduzeće je sklopilo ugovor o poslovnoj i tehničkoj suradnji sa svim morskim solanama. Do realizacije ugovora još nije došlo (razlozi objektivne prirode).

— Ciglana Nin: Za rekonstrukciju i modernizaciju strojnog parka uložena su znatna sredstva. Produktivnost je povećana za 10 posto. — Uspostavljen je kontakt s građevinskim poduzećima u Zadru radi integracije, ali još ništa nije postignuto. — U izradi je investicioni program za rekonstrukciju i modernizaciju kružne peći.

Treba dodati da u svom I poglavlju, tač. B/10. »Akcioni program Općeg sabora općine Zadar« od 10. VII 1968. spominje »integraciju« građevinskih poduzeća »Jadran«, »Zadar«, »Građevinar«, Ciglane u Ninu i projektnog poduzeća »Donat«. U vezi s eventualnom integracijom Ciglane Nin i građevinskih poduzeća Zadra treba, po našem mišljenju, istaći slijedeće:

Prečesto se pojam »integracije« izjednačuje sa spajanjem ili pripajanjem poduzeća. Međutim, integracija je daleko širi pojam te obuhvaća sve oblike tehnološko-proizvodne suradnje, specijalizacije i kooperacije. Prema tome do ekonomske integracije može doći i tada kada poduzeća zadržavaju svoju pravnu samostalnost, ali na osnovu stabilnih dugoročnih ugovora i podjele rada usmjeruju svoju proizvodnju (količinski i strukturalno) a u skladu s potrebama ostalih kooperanata, u ovom slučaju građevinske operative. Prema tome, važno je da radnici-samoupravljači kako Ciglane u Ninu tako i građevinskih poduzeća iz Zadra sagledaju da je integracija optimalni put za povećanje njihove proizvodnosti, ekonomičnosti i rentabilnosti, te da je provedu, ali sam izbor pravnih oblika te integracije je manje važan.

3. *Željezara JADRAN i presjek kroz ekonomsku opravdanost njezina lociranja kod Zatona (kod Nina)*

Novi lokacioni elementi u razvoju crne metalurgije u svjetskim razmjerima su: izgradnja velikih jediničnih kapaciteta, izgradnja specijaliziranih željezara a ne svaštara, izgradnja tehnoekonomski komplek-

[22] Dopis Solane »Gojko Maštrović« — Nin, poduzeća za proizvodnju i oplemenjivanje morske soli, br. 112/69. od 17. III 1969, upućen piscu ove radnje.

snih željezara i nova smještajna orijentacija industrije željeza i čelika (tj. »seoba« crne metalurgije na morske obale). U ekonomskoj teoriji i praksi je opće poznat zakon proizvodnje u masi (vidi npr. Š. Babić, Uvod u ekonomiku poduzeća, Zagreb 1967, str. 222—224.). U poduzeću imamo fiksne i varijabilne troškove. Kako je poznato, fiksni su troškovi oni koji su jednaki bez obzira na obujam proizvodnje. Varijabilni pak troškovi su oni koji rastu odnosno padaju s porastom ili padom proizvodnje (pritom kretanje troškova varijabilnog karaktera ne mora biti proporcionalno s kretanjem proizvodnje, nego degresivno ili progresivno).

Naše su željezare (Zenica, Jesenice, Sisak, a pogotovo ostale) sitne po svojim proizvodnim kapacitetima. U svijetu se, naime, u posljednje vrijeme drži da je donja granica proizvodnog kapaciteta jedne željezare kapacitet od 2 milijuna t čelika godišnje proizvodnje. Ni jedna od naših željezara se niti ne približava toj granici. Postoje dakle dva puta u razvoju naše crne metalurgije: proširenje postojećih kapaciteta i izgradnja novih. Privredna praksa ide obim putevima (izgrađena je npr. nova željezara u Skoplju!), ali je dosad akcent bio na širenju i rekonstrukcijama postojećih željezara. Ukupna proizvodnja sirovog čelika u Jugoslaviji vidi se iz Tab. X:

Tab. X

1955.	799.300 t	1966.	1,867.000 t
1960.	1,434.200 t	1967.	1,832.000 t
1964.	1,667.000 t	1968.	1,997.000 t
1965.	1,769.000 t	1969.	2—2,5 mil. t (plan)

Izvori: za 1955. i 1960. Ek. pregled, Zagreb, br. 4/1962, str. 268.
za 1964—66. Statistički kalendar Jugoslavije, Beograd 1967, str. 56.
za 1967—68. Statistički kalendar Jugoslavije, Beograd 1969, str. 58.

Premda je proizvodnja poslije oslobođenja bitno povećana u odnosu na predratnu (1939 — 235.000 t) ,ipak zapažamo da bi željezara s donjom granicom ekonomične veličine mogla sama godišnje proizvesti čitavu našu godišnju proizvodnju. Pored toga valja spomenuti da se u svijetu projektiraju nove željezare s kap. od 7—10 milijuna t proizvodnje čelika godišnje.

Većina naših željezara ima previše širok asortiman proizvodnje. Jedina dosad specijalizirana željezara je ona u Skoplju. Međutim, kako opaža naš istaknuti poznavalac crne metalurgije dr Ivan Krešić, »ostaje u perspektivi daljnja potreba izgradnje novih kapaciteta za proizvodnju limova i traka.«

Slijedeća je karakteristika suvremenih kretanja u crnoj metalurgiji njezino koncentriranje uz obalu. To je zapravo dio procesa litoralizacije, tj. »okupljanja i ubrzanog razvijanja društvenog života na morskim

obalama . . .« To je važna »značajka našeg vremena« (dr Josip Roglić). Primorsku orijentaciju industrije željeza i čelika potvrđuju primjeri iz sjeveroameričke industrije čelika koja je »prva masovno iskoristila blagodati koje su joj pružile mogućnosti korištenja *vodenih* puteva«, zatim primjeri iz Japana i Velike Britanije, iz Italije, Francuske, Zapadne Njemačke, Španjolske, Portugala, Švedske, Norveške, Belgije i vanevropskih zemalja (Alžira, Brazila, Venecuele . . .). »Neke su zemlje, istina, zadržale još uvijek dosadašnje lokacione oznake, te i nadalje orijentiraju smještaj svoje industrije željeza i čelika ka nalazištima sirovina, a imaju izlaz na more (SSSR, Indija, Kina, Argentina). To su zemlje koje imaju *vlastitu* sirovinu . . . Vjerojatno je da će i u tim zemljama obalne lokacije doći u pitanje u daljnjem razvoju ove industrije . . .«[23]

Prema dru I. Krešiću, razlozi ovom skretanju u lociranju kapaciteta za proizvodnju željeza i čelika su ovi: primorska lokacija dolazi najozbiljnije u obzir kad se radi o uvozu sirovine, željezne rude i ugljena za koksiranje, pa čak i pri uvozu jednog od ova dva osnovna materijala. »Morska obala u tom slučaju predstavlja tzv. refrakcionu tačku, u našem slučaju tačku prijelaska od jeftinijeg pomorskog na skupi kopneni transport . . .« Radi potpunosti valja dodati da su sirovine (željezna ruda) u crnoj metalurgiji tzv. »obične sirovine« koje samo jednim dijelom ulaze u proizvod. Od četiri tone potrebnih ukupnih materijala dobije se jedna tona sirovog čelika (približni odnos). Mora se priznati da takvi slučajevi privlače lokacije što bliže nalazištima. »Jedino jeftini pomorski transport može tu tendenciju mijenjati a da ne bude znatnije ugrožena ekonomičnost smještaja izvan nalazišta materijala.«[24]

Vidjeli smo da se teži izgradnji željezara sa što većim kapacitetom. S druge strane teži se i gradnji brodova velike nosivosti (npr. od 50.000 t nosivosti). Oba ova momenta još više potcrtavaju pogodnost pomorskog transporta kao uvoznika sirovine — željezne rude iz prekomorskih zemalja. »Lučki istovarno-utovarni uređaji također pogoduju ovakvim velikim robnim kretanjima, i to kako u fazi izgradnje, tako i pri normalnim proizvodnim potrebama . . .«[25] I konačno, »moderni veliki kapaciteti za proizvodnju željeza traže upotrebu ujednačene sirovine i mogućnosti miješanja raznih sirovina. Pomorski putevi pružaju veoma elastične mogućnosti za nabavku sirovina iz raznih svjetskih nalazišta

[23] I. Krešić, Novi lokacioni elementi u razvoju crne metalurgije, Zagreb 1962, izd. Ekonomskog instituta Hrvatske, str. 272. Usp. 1): Boris Jurić, Jadransko primorje kao perspektivno industrijsko područje, Poseban otisak iz knjige »Zbornik radova o problemima pomorske privrede« pripremljene za Simpozij o pomorskoj privredi (Opatija, 7—9. V 1969) koji je održan u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, Rijeka 1969. i 2) Ivo Petrić, Industrija i more, Vjesnik — Zagreb, od 29. svibnja 1969, str. 8.

[24] I. Krešić, isto, str. 272.

[25] I. Krešić, isto, str. 273.

željezne rude.«[26] U analizu treba uvesti i pitanje kvalitete naše željezne rude. Prema djelu »Ekonomika Jugoslavije«, I dio (izd. Informatora, Zagreb, II izd., 1967., redakcija: dr Jakov Sirotković i dr Vladimir Stipetić), »Jugoslavija obiluje nalazištima željezne rude, tako da su ležišta utvrđena na više od šezdeset mjesta.«[27] Ukupne bilančne zalihe željezne rude iznose u Jugoslaviji oko 420 milijuna t, s oko 140 milijuna t željeza u rudači. S tim zalihama naša zemlja učestvuje u poznatim svjetskim zalihama s 0,38 posto, a u svjetskoj proizvodnji željezne rudače s 0,28 posto (1965. god.), što je oboje niže od njezina učešća u svjetskom stanovništvu. Jugoslavija, znači, ima manje zalihe i manje kopa željeznu rudaču nego ostale zemlje u svijetu (uzeto u prosjeku). U navedenom djelu se dalje opaža kako »ta činjenica ne uzrokuje zabrinutost jer se kod nas (ali i drugdje) stalno otkrivaju nove rezerve... Zabrinjava međutim relativno siromaštvo jugoslavenske rudače u željezu, potencirano velikom disperzijom malih nalazišta bogatije rudače i visokim sadržajem štetnih primjesa...«[28]

Prosječni sadržaj Fe u našoj rudi iskopanoj posljednjih godina kretao se oko 33 posto, po čemu se naša ruda ubrajala među siromašne željezne rude. »Kako su troškovi proizvodnje željeza osjetno niži kad se u peći stavlja bogatija ruda, to je nastupila preorijentacija potrošača na bogatije rude. Stoga se proizvodnja na tim novim nalazištima naglo ekspandira; mnoge su zemlje počele uvoziti tu bogatiju rudu i postupno smanjivati domaću proizvodnju siromašne željezne rude (Zap. Njemačka, Luksemburg, Engleska, ČSSR i druge). Tendencija započeta u svijetu prije deset godina otkrićem novih bogatijih ležišta željezne rude u budućnosti će još snažnije djelovati na razmještaj crne metalurgije u svijetu. Tako Komitet za industrijski razvoj UN računa da će se 1975. godine koristiti u visokim pećima ruda u prosjeku sa 62 posto FE u rudi...«[29]

Jedan naš pisac (K. Tarabar) dokazao je (metodom linearnog programiranja) »da je za jugoslavenske željezare rentabilnije uvoziti bogatiju željeznu rudu nego upotrebljavati domaće rudače, čak i u onim slučajevima kad se rudnik nalazi kraj željezare (Vareš—Zenica)...«[30] Spoznaja o nižim troškovima proizvodnje na temelju uvozne željezne rude dovela je do ideje o izgradnji željezare »Jadran«. Tako je Ekonomski institut u Zagrebu izradio »Programsku studiju o mogućnostima, ekonomičnosti i potrebi izgradnje jedne obalne željezare s lokacijom u Zatonu kod Nina.« (Kratku informaciju o studiji donosi npr. Privreda Dalmacije, Split, br. 1/1964, str. 7—9).

[26] I. Krešić, isto, str. 273.
[27] Sirotković-Stipetić (red.), Ekonomika Jugoslavije, I dio, II izd., Zagreb 1967, str. 126.
[28] Sirotković-Stipetić, nav. dj., str. 126.
[29] Sirotković-Stipetić, nav. dj., str. 127.
[30] Cit. prema: Sirotković-Stipetić, nav. dj., str. 127.

Međutim, mikrolociranje buduće željezare »Jadran« moglo je uslijediti tek tada kad se, bar od strane dijela društveno-privrednih foruma, prihvatila ne samo ekonomska opravdanost nego i goruća potreba da se u bližoj ili nešto daljoj perspektivi izgradi željezara uz obalu. Sasvim je drugo pitanje bilo izbor mikrolokacije. Izrađena je, naime, komparativna smještajna analiza za veći broj lokacija (najprije 18 u širem izboru, zatim 7 u užem izboru). Primijenjena je tzv. »skraćena komparativna metoda«. Tom metodom »obuhvaćaju se samo oni smještajno relevantni faktori i elementi istraživanog problema, objekta ili lokacije koji su u danom slučaju smještajno relevantni. Osnovno je pravilo da se iz promatranja izostave svi oni faktori i elementi koji su jednaki za sve konkurirajuće lokacije, odnosno objekte.«[31] Smještajne je faktore prethodno potrebno podijeliti na:

— kvantitativne, tj. one koji se daju kvantificirati i stavljati u međusobno usporediv, mjerljiv odnos i
— kvalitativne, tj. one koji se, naprotiv, ne daju mjeriti... »Moguća je jedino primjena komparativnih ocjena. Njihovo uvođenje u smještajna istraživanja ocjenjivanjem smještanih vrijednosti kvalitetnih faktora znači u isto vrijeme stvaranje mogućnosti da smještajni rezultati ovise o subjektivnim ocjenama...«[32]

Naprijed smo spomenuli kako je u užem izboru ostalo 7 lokacija; jedna od njih bila je Zaton kod Nina. Poredak istraživanih lokacija, od kojih nas ovdje posebno zanima lokacija Zaton, bio je: (v. Tab XI)

Tab. XI — Kvantitativni faktori (u 000 st. din)

Lokacija	God. troškovi poslovanja		Ukupne investicije	Svega	Razlike prema najnižem
	God. iznos	Sadašnja vrijednost*			
A	8.943	81.176	21.827	103.003	—
B	9.491	86.150	20.171	106.331	3.328
C-ZATON	9.050	82.147	24.756	106.903	3.900
D	9.097	82.574	33.639	116.213	13.210
E	9.616	87.285	29.560	116.845	13.842
F	9.320	75.521	44.260	119.781	16.778
G	9.351	84.879	36.213	121.092	18.089

* Sadašnja vrijednost je dobijena kapitaliziranjem god. iznosa na 25 godina uz 10 posto kamata.

Dalje je bilo potrebno kvantitativne faktore pretvoriti u bodove, bodovati kvalitativne faktore i sumiranjem doći do konačnog broja bodova istraživanih lokacija. Rezultati toga vide se u Tab. XII:

[31] I. Krešić, Problemi prostornog razmještaja i lokacije u procesu investiranja, u zborniku: Investicije u poduzeću (red. D. Gorupić), Informator, Zagreb 1963, str. 309.
[32] I. Krešić, Problemi prostornog razmještaja..., str. 310.

Tab. XII — Kvantitativni i kvalitativni faktori

Red. br.	Lokacija	IZNOS BODOVA		
		Kvantitativni faktori	Kvalitativni faktori	Svega
1.	Lokacija C — ZATON	775	200	975
2.	Lokacija D	800	166	966
3.	Lokacija G	709	172	881
4.	Lokacija F	771	105	876
5.	Lokacija E	705	110	815
6.	Lokacija B	688	87	775
7.	Lokacija A	680	79	759

Time je Zaton kod Nina došao u prvi plan kao mjesto izgradnje buduće željezare »Jadran«. Dvije međufaze izgradnje s kapacitetima od 0,5 odnosno 1 milijun t sirovog čelika predstavljale bi samo etape na putu 12-godišnje izgradnje konačnog kapaciteta od 2 milijuna t sirovog čelika. Ukupni godišnji prihod željezara Jadran pri konačnoj proizvodnji od 1,454.000 t plosnatih proizvoda, a po cijenama iz 1961. god., iznosio bi jednu milijardu i 980 milijuna novih din. Iz proračuna potrebnih investicija se vidi da bi za svaki 0,01 ND ostvarenog prihoda trebalo investirati gotovo 0,02 ND u osnovna sredstva. U punom pogonu željezara »Jadran« bi trebala, i pored visokog stupnja mehanizacije, gotovo 12.000 zaposlenih. Ako bi se usporedile alternativne lokacije dviju željezara (Zaton kod Zadra i Slavonski odnosno Bosanski Brod), tada bi se vidjelo da postoji razlika od 192,200.000 ND/god. u korist lokacije Zaton u transportnim troškovima.[33] Sve ovo dokazuje:

— da je našoj ekonomici potrebna i korisna jedna primorska željezara i
— da je jedna od najboljih lokacija (na bazi dosadašnjih istraživanja) za tu željezaru Zaton kod Nina.

Velik broj naših društveno-političkih i privrednih tijela te mnogi naučni radnici iz redova ekonomista plediraju da izgradnja željezare »Jadran« kod Zatona (ili drugdje uz obalu) započne što prije, u skladu s raspoloživim mogućnostima. Tako je npr. Upravni odbor Osnovne privredne komore Split 27. X 1967. god. zauzeo slijedeći stav: »Upravni odbor smatra da je za razvoj privrede Dalmacije od osobite važnosti izgradnja željezare na području Dalmacije i da je u dosadašnjim raspravama uvjerljivo dokazano kako je podizanje željezare na području Zatona kod Zadra ekonomski opravdano. Zbog toga Upravni odbor

[33] I. Krešić, Novi lokacioni elementi..., str. 276—278. — Usp. J Šmit, Tihi rat zbog željezare, Slobodna Dalmacija, Split, od 3. veljače 1968, str. 2.

Komore daje punu podršku akciji za izgradnju željezare u Zatonu kod Zadra.«[34]

Prednacrt Urbanističkog programa Zadra (izrađen po Urbanističkom institutu SR Hrvatske, Zagreb) govoreći o budućem privrednom razvoju Zadra, važno mjesto daje industriji za koju predodređuje uglavnom tri zone: 1. uže područje Grada, 2. Gaženicu i 3. Zaton. U načelu *zona Zaton* bi bila predodređena za industriju:

— koja prerađuje teške, masovne i gromadaste sirovine iz prekomorskih zemalja,
— koja jako zagađuje zrak, vodu i okolno zemljište te
— koja traži izgradnju lučkih objekata i priključak na kopnene putove, osobito željeznicu.

Prema tome, zona Zaton bi mogla postati lokacija ne samo za objekt crne metalurgije nego eventualno i za druge industrijske pogone. U svjetlu toga iznošenje određenih komparativnih prednosti za željezaru »Jadran« na lokaciji Zaton ima dublje značenje. Ako bi naime taj objekt bar po dijelu elemenata u Zatonu mogao biti dobro lociran, znači da bi se i dio drugih industrija tamo mogao optimalno smjestiti (pored ostalog — *laka industrija*).

Kako lociranje industrijskih objekata nije samo rezultat statičkih elemenata nego i dinamičkih faktora, to se sa strane nosilaca opće ekonomske politike u Hrvatskoj stalo na stanovište da se još jednom preispita vrijednost pojedinih lokacija. Naime, u Rezoluciji o izmjenama i dopunama u Društvenom planu razvoja SRH 1966—1970. god. i ekonomskoj politici SRH u 1969. i 1970. god. kaže se: »S obzirom na to da preliminarna izučavanja upućuju na to da bi u narednom razdoblju i crnu metalurgiju trebalo tretirati kao osnovni pravac razvoja, Republički će zavod za planiranje u okviru dugoročne projekcije razvitka crne metalurgije verificirati i tu pretpostavku. Usporedo s time dovršit će se studije i projekti izgradnje jadranske željezare za proizvodnju sirovog željeza i čelika.«

[34] Privreda Dalmacije, Split, br. 11/1967, str. 34. Pri tome, borbu za gradnju željezare Jadran ima dvije jasno određene komponente. Jedno je potreba da se uvjere nadležni privredno-društveni forumi da je takva izgradnja neophodna, i ta se borba, vjeruje se, uspješno privodi kraju, a drugo je pitanje uže lokacije. U posljednje vrijeme se kao najozbiljniji pretendenti ukazuju: riječki i splitski industrijski bazen. Izgradnja lučkog bazena u Bakru, preko kojega se prekrcava željezna rudača iz prekomorskih zemalja za zemlje srednje Evrope, jedan je od bitnih činilaca koji upućuje na lokaciju željezare Jadran u riječkom industrijskom bazenu. S druge strane, poznato je da je u Kaštelima izgrađena splitska »mini-čeličana« kap. od 40.000 t/god. specijalnih proizvoda — uglavnom čeličnih armatura za građevinarstvo (poduzeće »Adriasider«)... (Usp.: Zbornik radova o problemima pomorske privrede, izd. Ekonomski fakultet Rijeka, 1969, str. 815—819).

Željezara bi za ninsko područje bila osnovni pokretač privrednog razvoja. Zaposlila bi velik broj radnika ovog područja, maksimalno podigla tražnju za poljoprivrednim proizvodima ovog kraja, utjecala da se poboljša saobraćajna mreža (mogućnost laganog priključka željezare na Zadarsku prugu!), dovela do povećanja standarda aktivnog i izdržavanog stanovništva.

Željezara bi se u određenoj mjeri negativno odrazila na turističku privlačnost najbliže okolice. Ali i sama željezara bi mogla predstavljati objekt zanimljiv za *pojedine slojeve* turista (»tehnički turizam«). Da industrija i turizam nisu u potpunosti inkompatibilni, svjedoči i primjer našeg najpoznatijeg ljetovališta Opatije, uz koju se, na udaljenosti od 13 km, nalazi Rijeka, tipični industrijsko-lučki ali i turistički grad. Povrh toga, veliki broj potrošača — radnika željezare, bio bi stimulans za razvoj određenih oblika ugostiteljstva i pratećih djelatnosti. Ipak bi tako osebujan industrijski objekt kao što je željezara otežao privlačenje turista viših kategorija.

Ivo Domijan, prof. Više turističke škole u Dubrovniku, u radu »O problematici prostornog planiranja...« (Privreda Dalmacije, Split, br. 12/1968, str. 16) naglasio je, analizirajući pored ostalog odnos turizma i industrije: »Pretpostavimo li da na eminentno turističkom području... želimo izgraditi neke »nezavisne« (nezavisne u tom smislu što nisu inducirane od turizma) industrijske grane, pa i takve koje nazivaju »plemenitim« zato što ne uzimaju mnogo terena i svojim emanacijama ne zagađuju okolinu, i takva će djelatnost biti inkompatibilna s turističkom funkcijom ovog područja. Naime, stanovništvo (aktivno i uzdržavano) koje se stvara na bazi te djelatnosti konkurira turističkoj receptivi na relativno ograničenom prostoru, a koji predstavlja bazični element turističke privrede. Teško je u svakom slučaju govoriti o kompatibilnosti »turističke funkcije« sa tzv. plemenitim industrijama...« (A pogotovo s »teškim« industrijama kao što je npr. željezara — B. J.) Pored toga, »pitanje demografskog razvoja i gustoće stanovništva na turističkim receptivnim područjima postaje još složenije, kad se uzmu u razmatranje .. i drugačije mogućnosti ekonomskog aktiviranja područja osim putem turističke privrede. Izgradnja nekih »anonimnih« sektora privrede na turističkom području može biti rezultat težnje (opravdane?) da se iskoriste ostale komparativne prednosti područja kojima ono raspolaže pored svog prirodnog turističkog potencijala, ali i posljedica svjesnog nastojanja (ekonomske politike) da se svede na što manju mjeru rizik monoprivrede, u konkretnom slučaju — turističke privrede.«

Urbanistički institut SR Hrvatske u studiji »Zadar — Prednacrt Urbanističkog programa« (Zagreb, srpanj 1968, str. 35) drži da željezara »Jadran« u Zatonu ne bi jače devastirala turističku vrijednost Zadra i okolice, te ističe značenje šuma kako u turizmu neposredno tako kao preventivnu mjeru protiv možebitnih štetnih emisija eventualne industrije iz Zatona. »Osobitu pažnju treba usmjeriti na saniranje velikog šumskog kompleksa, koji se prostire na relaciji Babin Dub—Zemunik—Bokanjačko blato—Zaton, jer će to predstavljati osnovnu šumsku barijeru zaštite grada i turističkih zona od vjetrova i industrije u Zatonu.«

Autori Generalnog urbanističkog plana Nina smatraju da bi željezara u Zatonu u potpunosti uništila turističku vrijednost i kulturno-historijsko značenje Nina, jer bi se sam Nin nalazio u granicama zone koja bi bila pod direktnim negativnim utjecajima tog objekta crne metalurgije. (Time se međutim sa strane autora tog Plana ne pledira za apriorističko eliminiranje eventualne željezare sa zadarskog područja, jer na sjevernodalmatinskom kopnu ima i drugih, potencijalno veoma dobrih lokacija za takav ili sličan objekt.)

Ninsko područje (posebno potez od Novog Nina prema Zatonu) ukazuje se kao dobro smještajno područje za neke grane lake industrije. Sredinom 1969. god. postala je aktualnom ideja o izgradnji »Tvornice keramičkih pločica Nin«. Pored toga, valja imati na umu da

je Urbanistički program grada Zadra (izrađen po Urbanističkom institutu iz Zagreba) postavio kao neodložan zadatak, premda u relativno dužem roku, da se dio industrije iz užeg gradskog područja Zadra prelocira, a pored Zatona i neposredne okolice koja se izrijekom spominje kao perspektivna industrijska zona, pojedine se industrije mogu premjestiti i na ninsko područje, shvaćeno u širim granicama. U Urbanističkom programu Zadra ističe se da treba preseliti (pored Elektre i Brodogradilišta) također i ove lake industrije: »Vinilplastiku«, Tvornicu kože, »Jadranku« — tvornicu tjestenine, »Marasku«, Mljekaru, Tvornicu galanterije i obuće i Kisikanu. Isti Program smatra da bi u širem gradskom području trebalo razvijati i ove industrije: proizvodnju jestivih ulja, margarina i sličnih proizvoda, proizvodnju stočne miješane hrane, doradu, oplemenjivanje, sortiranje i pakovanje raznih proizvoda i dobara, itd. Neki od navedenih industrijskih pogona mogli bi biti locirani i na ninskom području. To bi, pored ostalog, pridonijelo tome da Nin s vremenom preraste u sastavni dio budućeg »velikog Zadra« kao turističko-industrijskog »metropolisa« .

D) PRESJEK KROZ STANJE I PROBLEMATIKU POLJOPRIVREDE

U 2. pol. XIX st. poljoprivreda ninske krajine prešla je kroz sve razvojne etape koje su bile karakteristične za tadašnju poljoprivrednu proizvodnju i tržište poljoprivrednih proizvoda Sjeverne i Srednje Dalmacije. Tu mislimo na nekoliko vinogradarskih kriza, na propadanje maslinarstva i sl. Unatoč tome što se područje nalazilo u blizini Zadra, kao dosta jakog tržišta barem nekih poljoprivrednih proizvoda i barem u određenim količinama, ninska je poljoprivreda velikim dijelom ostala naturalna, premda su u njoj bili zastupljeni i proizvodi koji su po svojoj naravi predodređeni da postanu roba. Sadašnje poljoprivredne mogućnosti ninske krajine određene su ovim oznakama: (v. Tab. XIII)

Tab. XIII — Korištena površina po kategorijama zemljišta u ha

1. Ukupna površina	5.230
1. 1. Poljoprivredna površina ukupno	4.320
1. 1. 1. Obradiva površina svega	2.742
1. 1. 1. 1. Oranice i vrtovi	1.905
1. 1. 1. 2. Voćnjaci	3
1. 1. 1. 3. Vinogradi	606
1. 1. 1. 4. Livade	228
1. 1. 2. Pašnjaci	1.573
1. 1. 3. Bare	5
1. 2. Šume	795
1. 3. Neplodno zemljište	115

Izvor: Sav. Zavod za statistiku, Popis individualnih poljoprivrednih gospodarstava 1960, Hrvatska, Kotar Zadar, Općina Nin, tab. 3. — Neke smo brojke zaokružili.

Struktura površina na ninskom području povoljnija je od one na dijelu Sjeverne Dalmacije koji gravitira Zadru, što se vidi iz narednih podataka:

(u %)

Obuhvat	Ukupno	Produktivno	Poljoprivredno	Obradivo
Biv. opć. NIN	100,0	87,2	65,9	30,4
Biv. kotar ZADAR	100,0	77,6	41,1	19,7

Prema Društvenom planu privrednog razvitka biv. kotara Zadar, Zadar 1962, str. 44.

Prilikom navedenog popisa zasijana površina pod žitaricama u biv. općini Nin iznosila je ukupno 1.523 ha, od čega je otpadalo na pšenicu 320 ha (od toga na visokorodnu 1 ha), raž 7 ha, ječam 578 ha, ovas 123 ha, kukuruz 488 ha (od toga hibridni 1 ha), proso 1 ha, heljdu 1 ha i neobuhvaćeno je bilo 5 ha.

Pod povrtnim biljem bilo je 248 ha, od čega je otpadalo na krumpir 167 ha, na grah 2 ha i na ostalo 79 ha. Pod stočnim biljem bilo je 54 ha, od čega je otpadalo na djetelinu 34 ha, na mješavine 5 ha i na ostalo 15 ha. Nezasijano je bilo 58 ha, a oranica »na odmoru« bilo je 19 ha.

Broj stabala voća na ninskom području prema spomenutom popisu jest ovaj: jabuke 174 stabla, kruške 1.164, šljive 1.406, šljive-požegače 12, trešnje 172, višnje 281, breskve 201, orasi 41, kajsije 11, bademi 1.706, smokve 14.283 i masline 224. Prema Društvenom planu privrednog razvitka biv. kotara Zadar 1961—1965, (Zadar 1962, str. 85) broj čokota u biv. općini Nin 1956. i 1960. iznosio je:

Broj čokota 1956.		Broj čokota 1960.		
ukupno	od toga rodnih	ukupno	od toga rodnih	Indeks broja čokota 1960/1953.
5,624.000	5,366.800	6,199.000	5,703.000	110,2

Stočni fond na ninskom području broji: konja 697 grla, magaraca 988, goveda ukupno 608 i krava muzara 166. Nadalje: ovaca 28.449, koza 8, svinja 1.484 grla. Živine pak ima ukupno 8.264 kom., od čega kokoši 7.556, pataka 85, gusaka 318 i purana 305. Konačno, postoji 106 košnica pčela.

Gornji podaci ilustriraju sadašnje stanje, tj. stanje u kojemu dominira naturalna i ekstenzivna te svaštarska poljoprivreda. Da bi poljoprivreda promatranog područja postala robna te intenzivna i specijalizirana, potrebno je da se bitno unaprijedi turizam. Poznato je naime

iz brojnih analiza sličnih regija da se razvoj poljoprivrede najbolje usmjerava ne toliko direktno, koliko indirektno, tj. preko razvoja privrednih grana — nosilaca društveno ekonomskog razvoja, kao i pomoću stvaranja optimalnih uvjeta u infrastrukturi, posebno saobraćajnoj. Ipak su u poljoprivredi ninskog područja ostvareni određeni uspjesi. Prema Društvenom planu privrednog razvoja općine Zadar do 1970. »područje zadarske općine i uopće šire područje Sjeverne Dalmacije raspolaže s relativno velikim poljoprivrednim površinama pogodnim za modernu obradu (mašinsku) u okviru obalne regije. Ovo je i omogućilo da se na velikim novim područjima razvilo vinogradarstvo i voćarstvo (maraska, bajam, breskva, kruška...), da se znatnije razvila proizvodnja povrća i da se nešto učinilo na unapređenju žitarske proizvodnje. Vrlo mnogo se povećala upotreba umjetnih gnojiva i sve više se primjenjuje mehanizacija u poljoprivrednoj proizvodnji (najviše se traže kombajni za žetvu, dosta sredstava za prijevoz, a u zadnje vrijeme sve više i teška mehanizacija za duboko oranje), iako još uvijek ni izdaleka u zadovoljavajućoj mjeri. Razvoju poljoprivrede odnosno izvjesnoj preorijentaciji pogodovao je razvoj privrede cijele zemlje (nastala mogućnost prodaje mnogo većih količina vina i voća na turističkom području i stanovništvu većih gradova — Rijeka, Ljubljana, zapadna Bosna...).« I dalje: »...na kopnenom dijelu (ovdje se trenutno tretira i otok Vir) zasađeni su mnogi novi nasadi vinove loze i voćki, brzo se razvija proizvodnja povrća (javljaju se novi proizvođači, a naročito tamo gdje ima vode za zalijevanje), iako ne onako brzo kao na područjima drugih dalmatinskih općina« (Prednacrt Društvenog plana privrednog razvoja općine Zadar do 1970, izd. Skupština općine Zadar, str. 16—17).

Usporedo s tom sve boljom tržišnom orijentacijom treba sprovesti tehničke mjere kao stimulanse za ekonomičniju poljoprivrednu proizvodnju, u prvom redu: 1. trajno poboljšanje proizvodnih sposobnosti tla, 2. kemizaciju poljoprivrede, 3. mehanizaciju i 4. zootehničke mjere.

U Ninu, Privlaci, Viru i Vrsima postoje poljoprivredne zadruge. Uz djelatnost na unapređenju poljoprivrede sve se zadruge kao dopunskom djelatnošću bave trgovinom, pa je tako npr. *PZ »Jedinstvo« Nin* u Nar. novinama, Zagreb, br. 27/1967. registrirala prodavaonicu br. 7. u Ninu, a u Nar. novinama, br. 42/1967. Centralno skladište na veliko i malo Nin, kojem je predmet poslovanja: prodaja građevinskog materijala svih vrsti na veliko i malo i reprodukcionog materijala. Prema Privrednom adresaru SFRJ 1966 (Privredni pregled, Beograd 1966, str. 1.015) djelatnosti PZ »Jedinstvo« Nin su: otkup poljoprivrednih proizvoda, trgovina mješovitom robom, ugostiteljstvo. — *PZ Privlaka* je u Nar. novinama, br. 9/1967. npr. registrirala 3 prodavaonice — dvije u Privlaci i jednu u zaseoku Privlaka — Grbići. Također je u Nar. novinama, br. 49/1967. registrirala restoran »Vruljica« u Privlaci. U 1. pol. 1969. u njezin je sastav ušlo i novosagrađeno brodogradilište u Privlaci.

— *PZ Vrsi* bavi se (prema spomenutom Privrednom adresaru SFRJ 1966, str. 1.030) prometom poljoprivrednih proizvoda i mješovite robe te ugostiteljskim uslugama. Pored poslovnih jedinica u samim Vrsima ima npr. prodavaonicu mješovite robe u Dračevcu Ninskom. — *PZ »Iskra« Vir* pored ostalog otvorila je početkom 1969. suvremenu mesarnicu u Viru, a posjeduje i gostionicu »Partizanka« također u Viru (Nar. novine, br. 11/1968.)

Osnovni pokazatelji o poljoprivrednoj zadruzi »Iskra« Vir

1. Ukupni prihod Zadruge Vir 1968. god. — 1,607.024 ND.
2. Ukupni prihod Zadruge Vir 1969. god. — 1,900.000 ND.
3. Ne raspolaže sa sredstvima poljoprivredne mehanizacije.
4. Ne raspolaže poljoprivrednim površinama društvenog vlasništva niti individualnog vlasništva u zakupu.
5. Zadruga Vir namjerava investirati u osnovna sredstva u iduće 3 godine (1970—1972) iznos od 70.000 ND.
6. Glavni problemi Zadruge Vir u idućih nekoliko godina jesu na proširenju *mljekarstva* u kooperaciji s poljoprivrednim proizvođačima.

Izvor: dopis PZ »Iskra« Vir br. 65/1969. od 17. 5. 1969.

(Prostor ne dozvoljava da se pobliže ulazi u organizaciju navedenih poljoprivrednih zadruga, pa se naprijed spomenuti neki od njihovih (uglavnom trgovinskih) pogona navode samo radi ilustracije njihova poslovanja.)

U prevođenju poljoprivrede Nina i ninskog područja s naturalnih, ekstenzivnih i slabo produktivnih okvira u robne, intenzivne i visoko produktivne okvire kao dugoročnom i općem ekonomsko-političkom zadatku poljoprivredne zadruge u Ninu, Privlaci i Vrsima imaju jednu od *vodećih uloga*. Taj dugoročni zadatak one vrše postavljanjem i ostvarivanjem kratkoročnih i posbenih zadataka, koji čine konsistentne dijelove dugoročne ekonomske politike. (I PZ Vir ima naglašeno značenje, jer treba da usmjeri poljoprivredu otoka Vira u optimalnom pravcu.)

Za budući rad poljoprivrednih zadruga važna je i postavka »Akcionog programa Općeg sabora općine Zadar« od 10. 7. 1968. (I pogl., tač. A/11): »U sklopu rješavanja aktualnih pitanja razvoja sela izvršiti analizu rada poljoprivrednih zadruga i njihove suradnje s individualnim proizvođačima, te predložiti mjere za njihovu daljnju aktivizaciju prema specifičnostima područja na kome djeluju (razvoj poljoprivrede, otkup, kooperacija u poljoprivredi itd.).« Konkretnije rečeno, poljoprivredne zadruge promatranog područja treba da u Ninu i okolici oživotvore novi koncept jugoslavenske agrarne politike uvažavajući pritom osebujne oznake regionalnih uvjeta za poljoprivredu (komparativne prednosti za mediteranske kulture...). »Nova agrarna politika traži da se u poljoprivredu unose nova proizvodna sredstva i postupci (nova tehnologija proizvodnje) uz istovremeno postupno mijenjanje postojećih društveno-ekonomskih odnosa u poljoprivredi« — kaže naš uvaženi ekonomist dr Vladimir Stipetić i nastavlja: »Sintezu tih stavova nalazimo u Rezoluciji VII kongresa SKJ u kojoj se kaže: Modernizacija poljoprivrede i njen socijalistički preobražaj predstavlja jedan od najvažnijih zadataka u borbi za dalju socijalističku izgradnju zemlje. Zato je nužno... jačati i razvijati zadrugarstvo, a posebno proizvodnu suradnju (kooperaciju) između zadruga i individualnih proizvođača kao oblik koji omogućava brži razvitak krupne socijalističke poljoprivredne proizvodnje...« (V. Stipetić u »Ekonomici Jugoslavije«, II dio, II izd., Informator — Zagreb, 1968, str. 59).

Osnovni i dugoročni zadatak poljoprivrednih zadruga leži, dakle, u spajanju uvjeta za rad: zemlje, sredstava za rad i radne snage individualnih gospodarstava s društvenim sredstvima za rad i financijskim »kapitalom«. Socijalistička kooperacija u poljoprivrednoj proizvodnji može se javljati u raznim oblicima, ali svima njima treba biti zajedničko da se poveća proizvodnost rada u poljoprivredi regije, u ovom slučaju ninske, koju »pokriva« određeni broj poljoprivrednih zadruga. No ne samo poljoprivrednim zadrugama određenog područja nego i svim nosiocima regionalno-ekonomske politike treba biti stalni cilj — trajno unapređivanje poljoprivredne proizvodnje individualnih gospodarstava. Proizvodnja koja se obavlja na individualnim gospodarstvima, posebno masovni prihvat novije tehnologije na njima (preko kooperacije ili na druge načine) mogu imati dubokog odraza ne samo na njihov ekonomski položaj nego neposredno utječu na optimalnost ili neoptimalnost čitave regionalne privredne strukture. Očito je pritom da ekonomsko stanje individualnih gospodarstava nije isto, budući da na osnovu razlika u plodnosti zemljišta ili u saobraćajno-tržišnom položaju neka gospodarstva vuku diferencijalnu rentu, tj. razliku između nižih individualnih i više društvene cijene proizvodnje. (Usp. pogl. »Ekonomika poljoprivrede« — dr V. Stipetić, cit. dj., str. 7—81).

Prema tome, poljoprivredne zadruge u Ninu, Privlaci i Vrsima (a također to vrijedi per analogiam i za PZ Vir) imaju uglavnom ove okvirne skupine zadataka: 1) da u poljoprivrednoj proizvodnji ninskog područja pokušaju oživotvoriti opći jugoslavenski model agrarne politike, 2) da u taj agrarno-politički model što uspješnije uklope regionalne osebujnosti u vezi s poljoprivredom, 3) da bitno pridonesu stabilnosti i svrsishodnoj organizaciji poljoprivrednog tržišta, pod čime podrazumijevamo kako trgovinu sredstvima za rad potrebnih poljoprivredi (sredstva za rad, reprodukcioni materijal), tako i otkup te dalji plasman poljoprivrednih proizvoda, 4) da se bave sporednim i pomoćnim djelatnostima (ugostiteljstvo, trgovina, proizvodno i uslužno zanatstvo), pri čemu će se stupanj razvoja tih djelatnosti zasnivati na lokalnoj potražnji za njihovim proizvodima i uslugama, 5) da, orijentirajući se na zadovoljavanje zahtjeva regionalnog (i šireg) turističkog tržišta, pridonesu pretvaranju ninskog područja u »agro-turističku zonu«, koje su inače tipične za jače razvijene turističke predjele. — Naravno, navedenim se djelatnostima (od 1 do 5) zahvaćene poljoprivredne zadruge i danas bave, ali se u budućnosti te djelatnosti treba da mnogo jače razvijaju.

Da zaključimo: ninsko područje ima komparativne prednosti (na osnovu plodnosti zemljišta, blizine grada Zadra i sezonskog turističkog tržišta) za unapređenje naročito ovih poljoprivrednih podgrana:

— povrtljarstva (preduvjet: melioracija Miljašića jaruge...).
— voćarstva i
— vinogradarstva, usmjerena na proizvodnju kvalitetnog (»slatkog«) grožđa i desertnih vina.

Kako je u suvremenoj poljoprivredi sve veći udio vrijednosti stočne proizvodnje u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji, unapređenje stočarstva je jedan od osnovnih i dugoročnih ciljeva i sredstava optimalne regionalne ekonomske politike. Stočarstvo, pored ostalog, ravnomjernije zapošljava radnu snagu iz poljoprivrede.

E) SAOBRAĆAJ I POMORSTVO

Sadašnje saobraćajno stanje Nina i okolice je osrednje. Međutim, fizičko-geografski položaj omogućava veoma povoljno saobraćajno povezivanje Nina i ninske krajine sa Zadrom i drugim dijelovima primorja.

Osnovne saobraćajnice su ceste, dok je pomorski promet minimalan. U granicama ninskog područja nalazi se i luka Privlaka, koja je 1963. god. zabilježila ovaj lučki promet:

Luka Privlaka 1963. god.

Prispjeli brodovi: broj 213, hilj. NRT 4.

Promet putnika: ukupno 1.501, otputovali 749, prispjeli 752.

Promet robe u tonama: ukupno 160, utovar —, istovar 160.

1964—1968. statistika (Statistički bilteni »Saobraćaj i veze«) više ne bilježi promet te luke.

Pomorstvo Nina je u prošlosti (za tadašnje prilike) bilo dosta dobro razvijeno, i to u vezi s prijevozom stoke. Kad je gen. prov. Alvise Zorzi želio spriječiti krijumčarenje stokom, izdao je 27. VII 1628. god. proglas kojim je zabranio da se stoka, određena za prijevoz u Veneciju, krca bilo gdje drugdje na području zadarskog distrikta izuzev zadarske luke. Desetak godina poslije Zorzija gen. prov. Alvise Mocenigo »u terminaciji izričito spominje Nin, na čijem je području očito u to vrijeme promet stokom morao biti dosta živ. Ovdje se je, dakako, radilo ne samo u stranoj uvezenoj stoci nego i o domaćoj koja je u to doba bila jedan od najjačih produkata kraja.«[35] Nešto prije, naime 1596. god., u toku je bila parnica između zadarskih patrona i mletačkih mesara. Zadarski knez i mletačko Vijeće 40-orice presudili su ga u korist zadarskih pomoraca. »Advokat mletačkih mesara Pietro Begna na sudu (je) postavio distinkciju između Zadra i područja njegove komune te zatražio ravnopravnost u krcanju stoke između jednih i drugih barem na području Nina, gdje je redovito masa goveda čekala na ukrcavanje.«[36] Ovi podaci o Ninu kao tranzitnom mjestu za izvoz stoke govore o tome da je i promet brodova u ninskoj luci morao biti živahan.

U drugoj pol. XIX st. brodarstvo Nina sastojalo se od: 15 brodova male obalne plovidbe s tonažom od 221 t te 9 čamaca i prijevoznica. Vir je pak iste godine imao 12 ribarica.[37] S time Nin i Vir nisu jače učestvovali u ukupnom brodskom fondu sjeverne Dalmacije, koja je brojala 172 broda male obalne plovidbe, 217 ribarica i 1.222 čamaca i prijevoznica. Ninska luka je bila neizgrađena. Tako je Biankini mogao, govoreći povodom rasprave proračuna ministarstva trgovine u Carevinskom vijeću 16. III 1896. god. o stavci »luke...«, kako osigurana sredstva nisu dovoljna i predlažući izvanredan zajam za lučke radove u Dalmaciji i uopće na primorje, ubrojiti i Nin u red mjesta »koja 30

[35] N. Čolak, Pomorstvo zadarske komune, Pom. zb., jub. izd., II sv., str. 1.583.

[36] N. Čolak, Pomorstvo zadarske komune..., str. 1.584.

[37] O. Fio, Pomorstvo zadarsko-šibenske regije, Radovi instituta JAZU u Zadru, sv 1, str. 262—264.

godina traže lučku izgradnju«.[38] Između dva rata Nin je bio vezan brodskim prugama sa Šibenikom, Biogradom i Prekom. »Dvije nove pruge, Šibenik—Nin—Preko i Preko—Nin—Biograd, uvedene 1930. god. kao sedmične, održale su se... do 1940.« (V. Antić)[39] Obe su bile putničko-teretne pruge. Danas je o. Vir brodskom prugom br. 402. vezan sa Zadrom, Novaljom i Rijekom (dvaput tjedno). Prema Prijedlozima društveno-ekonomske politike općine Zadar u 1969. god. (Prilog Nar. lista, Zadar, od 15. III 1969) iz budžeta općine Zadar za tu godinu dodjeljuje se za održavanje brodske veze s Virom 30.000 ND. Nadalje, iz fonda za luke i lučice za 1969. dodjeljuje se luci Privlaka 58.000 ND.

Posljednjih desetljeća veoma je snažan nanos pijeska u Ninski zaljev. Taj prodor pijeska treba što hitnije spriječiti, jer opasno ugrožava turističku i maritimnu vrijednost Nina.

Kako smo naprijed kazali, *ceste su glavne saobraćajnice* koje ninsko područje vezuju s drugim dijelovima primorja. Stoga je Društveni plan privrednog razvoja opć. Zadar 1966—70. postavio zadatak: »Potrebno je izvršiti rekonstrukciju ceste Zadar—Nin—Privlaka (daljnja mogućnost spajanja sa Ražancem)...« Dužina ceste koju je trebalo rekonstruirati je 14 km, a istim planom je predviđena i ova struktura investicija (po izvorima): UKUPNO 8,000.000 ND, od čega: lokalna sredstva 4,000.000 ND, Republički fond 3,000.000 ND i samodoprinos 1,000.000 ND. U 1969. god. okončano je asfaltiranje cestovnog poteza Zadar—Nin. Također je od te ceste (zapadno od Kožina) izveden priključak na Petrčane u dužini nešto većoj od 2 km. Investicije su 800.000 ND, a investitori Skupština općine Zadar i poduzeće »Jugotanker-Turisthotel«. Nova trasa do Petrčana nešto se razlikuje od pređašnje, a vodi do turističko-receptivnih kapaciteta na »Punti Petrčana«.

Pošto se izvede cestovni spoj Nin—Vrsi—Krneza—Ražanac (a kako je Ražanac na cestovnom potezu Magistrala—Paški most—o. Pag), stvorit će se »cestovni krug«: Magistrala (kod Posedarja)—Zadar—Nin (i Privlaka)—Ražanac—Paški most i o. Pag s jedne, te Ražanac—Posedarje s druge strane. To će predstavljati i polugu za svestran i ubrzan razvoj turizma (v. pogl. F). — Treba nadalje pledirati za modernizaciju ceste Nin—Murvica.

Udaljenosti od Nina do ostalih mjesta njegove regije te do Zadra su minimalne. Tako npr. od Nina do Privlake ima 7 km cestom, do Zatona 3 km, do Petrčana 8 km, do Zadra 17 km, do Bokanjca 19 km, do Vrsi 6 km. — Od Vira je Nin udaljen 6,5 nautičkih milja, a od Povljane 8,6 NM.[40]

[38] Cit. prema: Vj. Maštrović, Jezično pitanje u pomorstvu i narodni preporod u Dalmaciji, Pom. zb., red. izd., sv. 4, str. 456.

[39] V. Antić, Pomorstvo i naš turizam, Pom. zb., jub. izd., sv. I, str. 1.034

[40] Usp. »Jadran« — Vodič i atlas, Jug. leksikografski zavod, Zagreb 1965, str. 44.

Saobraćajno-turistički položaj Nina bitno bi se poboljšao općim poboljšanjem cestovno-saobraćajnog položaja zadarske regije u cjelini, tj. izgradnjom magistralnih cestovnih veza između Zadra i zadarskog područja s jedne, Zagreba s druge i srednje Evrope s treće strane. Prioritetno značenje tu bi imao autoput Zagreb—Karlovac—od Karlovca dolinom Korane pored Slunja, Plitvičkih jezera, Titove Korenice, Udbine do Sv. Roka—tunel dug oko 2.700 m ispod Malog Alana—iznad Obrovca —spoj preko Karinskog tjesnaca »Vozarica«—Zadar. »... Kod Sv. Roka, prije ulaska u tunel, autoput bi se spojio s autoputom Rijeka—Dubrovnik, tj. s budućom Jadranskom magistralom br. 2.« Vožnja od Zagreba do Zadra ne bi trajala više od 2 i pol sata. (Usp.: Gojko Pekota, Preko Like — brže i jeftinije. Vjesnik — Zagreb, od 9. III 1969, str. 8.)

F) STANJE I MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURISTIČKE PRIVREDE

Saobraćajna izoliranost bila je glavna prepreka zbog koje se Nin i ninsko područje nisu turistički afirmirali u dovoljnoj mjeri. Međutim, prirodni uvjeti su na ovom području veoma povoljni za razvoj turizma. To područje ima izvanredno razvedenu obalu, odlične pješčane plaže (Nin npr. ima plitku pješčanu plažu, dugu 8 km), vrlo povoljne mikroklimatske oznake, mogućnosti za lov i ribolov, ljekoviti morski mulj i dr. Još je Planinarsko i turističko društvo »Liburnija«, osn. u Zadru 1899, isticalo vrijednost tog mulja (blata). »... Društvo je davalo i podršku akciji češke vlade iz Praga, da se u Ninu uredi veliko lječilište za liječenje reumatičnih oboljenja te za ljetovanje djece zbog velike plaže, plitkog mora i naučno utvrđene ljekovitosti velikih naslaga morskog mulja (blata). Za isto se mjesto kasnije interesirao Medicinski fakultet u Beču, po nalogu bečke vlade, ali su događaji 1914. prekinuli akciju Praga i Beča« (dr Vj. Maštrović).[41]

Tako se turizam Nina i okolice do danas razvio u skromnim razmjerima. Statistička služba i Turistički savez općine Zadar evidentiraju turistički promet Ljupča, Nina i Privlake, ali se taj promet ostvaruje također u Vrsima i Zatonu. U pogledu prometa Vrsi i Zatona valja istaći slijedeće:

Zaton raspolaže ležajevima u kućnoj radinosti. (Valja dodati kako će 1970. u Zatonu uslijediti izgradnja autokampa visoke kategorije. S druge strane, na potezu Zaton—Petrčani u bliskoj budućnosti uslijedit će izgradnja hotela, marina, ribarsko-turističkih naselja... Investitor spomenutog autokampa je poduzeće »Jugotanker-Turisthotel« — Zadar). S druge strane, na potezu Nin—Vrsi izgrađen je u posljednju godinu-dvije veći broj vikend-zgrada. — U Zatonu je zacijelo u sezonama

[41] V. Maštrović, Prvi turistički savezi u Dalmaciji g. 1899. i 1909, Zadar 1960, str. 20—21.

1967/1968. bilo oko 1.000 noćenja/god. (Gotovo sve noćenja domaćih turista). U vikend-zgradama pak (50—75 je u eksploataciji, uz prosječno korišteni broj ležaja od 4 po jednoj vikend-zgradi raspoloživo je 200—300 ležaja) uz sezonu od 45 dana slijedi za sezone 1967/1968. orijentacioni broj između 9.000—13.500 noćenja/god. Pri tome bi broj noćenja 1967. tendirao k nižoj, a 1968. k višoj od tih brojaka. Poznavajući broj noćenja za Zaton i Vrsi, može se pokušati procijeniti i struktura noćenja, te broj i struktura turista kako slijedi:

	TURISTI			NOĆENJA		
Mjesto	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
Zaton 1967. god.	90	10	100	900	100	1.000
Zaton 1968. god.	90	10	100	900	100	1.000
Vrsi 1967. god.	800	100	900	8.000	1.000	9.000
Vrsi 1968. god.	1.200	150	1.350	12.000	1.500	13.500

Ostvareni turistički promet Nina i ninskog područja za šestgodišnje razdoblje 1963—1968. dat je u Tab. XV—XXII:

Tab. XV — God. 1963.

	TURISTI			NOĆENJA		
Mjesto	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
Ljubač	—	—	—	—	—	—
Nin	131	62	193	1.317	825	2.142
Privlaka	360	5	365	4.723	30	4.753
UKUPNO	491	67	558	6.040	855	6.895

Tab. XVI — God. 1964.

	TURISTI			NOĆENJA		
Mjesto	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
Ljubač	78	3	81	1.063	16	1.079
Nin	151	115	266	1.597	920	2.517
Privlaka	319	28	347	4.409	300	4.709
UKUPNO	548	146	694	7.069	1.236	8.305

Tab. XVII — God. 1965.

Mjesto	TURISTI			NOĆENJA		
	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
Ljubač	203	16	219	1.659	146	1.805
Nin	528	109	637	6.987	769	7.756
Privlaka	312	7	319	4.313	46	4.359
UKUPNO	1.043	132	1.175	12.959	961	13.920

Tab. XVIII — God. 1966.

Mjesto	TURISTI			NOĆENJA		
	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
Ljubač	154	12	166	1.772	137	1.909
Nin	378	106	484	4.403	934	5.337
Privlaka	99	32	131	843	454	1.297
UKUPNO	631	150	781	7.018	1.525	8.543

Tab. XIX — God. 1967.

Mjesto	TURISTI			NOĆENJA		
	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
Ljubač	81	7	88	690	100	790
Nin	93	76	169	719	533	1.252
Privlaka	109	24	133	1.205	237	1.442
Zaton	(90)	(10)	(100)	(900)	(100)	(1.000)
Vrsi	(800)	(100)	(900)	(8.000)	(1.000)	(9.000)
UKUPNO	1.173	217	1.390	11.514	1.970	13.484

Tab. XX — God. 1968.

Mjesto	TURISTI			NOĆENJA		
	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
Ljubač	(80)	(10)	(90)	(700)	(100)	(800)
Nin	260	114	374	4.004	1.144	5.148
Privlaka	108	34	142	960	250	1.210
Zaton	(90)	(10)	(100)	(900)	(100)	(1.000)
Vrsi	(1.200)	(150)	(1.350)	(12.000)	(1.500)	(13.500)
UKUPNO	1.738	318	2.056	18.564	3.094	21.653

Tab. XXI — Ukupno 6-god. razdoblje 1963—1968. po godinama

Godina	TURISTI			NOĆENJA		
	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
1963.	491	67	558	6.040	855	6.895
1964.	548	146	694	7.069	1.236	8.305
1965.	1.043	132	1.175	12.959	961	13.920
1966.	631	150	781	7.018	1.525	8.543
1967.	1.173	217	1.390	11.514	1.970	13.484
1968.	1.738	318	2.056	18.564	3.094	21.658
SVEUKUPNO	5.624	1.030	6.654	63.164	9.641	72.805

Tab. XXII — Ukupno 6-god. razdoblje 1963—1968. po mjestima

Mjesto	TURISTI			NOĆENJA		
	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
Ljubač	596	48	644	5.884	449	6.383
Nin	1.541	582	2.123	19.027	5.125	24.152
Privlaka	1.307	130	1.437	16.453	1.317	17.770
Zaton	180	20	200	1.800	200	2.000
Vrsi	2.000	250	2.250	20.000	2.500	22.500
SVEUKUPNO	5.624	1.030	6.654	63.164	9.641	72.805

Postavlja se pitanje koliko je učešće ninskog područja u turističkom prometu općine Zadar? Odgovor na to pitanje daje, na primjeru 1968. god., Tab. XXIII.

Tab. XXIII

Teritorijalni obuhvat	TURISTI			NOĆENJA		
	domaći	strani	ukupno	domaća	strana	ukupno
Općina Zadar	57.574	111.897	169.471	413.785	562.549	976.334
Ninsko područje	1.738	318	2.056	18.564	3.094	21.658
Udio ninskog područja (%)	3,02	0,28	1,21	4,48	0,54	2,21

Zapaža se da je učešće ninskog područja u ukupnom prometu domaćih turista na području općine Zadar bar donekle evidentno, ali u ukupnom prometu stranih turista je neznatno, što ukazuje na potrebu izgradnje komercijalnih objekata u Ninu i okolici za strane turiste s višom dnevnom potrošnjom.

Da bi se turizam razvio u skladu s prirodnim preduvjetima i bogatstvom kulturno-povijesnih spomenika, potrebno je izvesti čitav niz međusobno sinhroniziranih zahvata. Programi razvoja su u glavnim

obrisima već izrađeni (1. »Program i koncepcija razvoja turističke privrede na području Sjeverne Dalmacije«, izrađen od strane Osnovne privredne komore Split, Ispostave Zadar, početkom 1968, autori Horvat — Kačić — Malešević — Segarić. 2. Generalni urbanistički plan Nina, izrađen od Urbanističkog zavoda grada Zagreba, direktor Zdenko Kolacio, dipl. ing. arh.). Tako se u »Programu i koncepciji razvoja turističke privrede na području Sjeverne Dalmacije« zoni Nin poklanja velika pažnja. Zona Nin obuhvaća prostor Privlačkog poluotoka, Nin s bližom okolicom, te Vrsi do južnog dijela Ljubačkog zaliva.

Spomenuti materijal Osn. privredne komore Split daje ove podatke o smještajnim kapacitetima na promatranom području (radi usporedbe donosimo i podatke za čitavu općinu Zadar):

Tab. XXIV (broj ležaja)

Vrst smještajnih kapaciteta	Privlaka	Nin	Zaton	Ljubač	Ukupno ninsko područje	Ukupno općina Zadar 1966. god.
Komercijalni	—	—	—	—	—	1.442
Privatni mještaj	100	107	80	104	391	8.228
Kampovi	—	—	—	—	—	6.315
Odmarališta	—	70	—	—	70	2.565
UKUPNO	100	177	80	104	461	18.550

Broj sjedala u ugostiteljskim objektima:

— u restaurantima: 120 u Privlaci,

— u privatnim radnjama: 130 u Ninu, 30 u Privlaci, 36 u Zatonu i 36 u Ljubču (Čitava općina Zadar: 4.130 sjedala u restaurantima, 4.158 u privatnim radnjama i 3.644 u motelima . . .).

Navedeni materijal Osn. privredne komore Split u prvom redu predviđa za komercijalni turizam jednu zonu u dubini uvale Mostine između naselja Batalaža i Glavan, te drugu između uvale Mostine i uvale Loznica. Treća pak zona komercijalnog turizma nalazila bi se na prostoru južno od rta Gaž, a četvrta u uvali zapadno od Nina. Za potrebe kampista rezerviran je prostor istočno od naselja Glavan, orijentiran na uvalu Bilotinjak. S obzirom da je zona Nin bogata plitkim pješčanim plažama, može privući dječje-omladinski turizam, pa je predviđeno da se odgovarajuća odmarališta podižu u priobalnoj istočnoj zoni Ninskog zaliva, JZ od mjesta Vrsi, na prostoru zvanom »Sabuni« (»Sabuni« su međutim predodređeni i za ostale vidove turizma). »Turističku budućnost ove zone treba usko povezati s korištenjem ljekovitog blata u Ninu . . .«[42] O tome pobliže piše časopis »Turizam«, Zagreb, br. 10/1966.

[42] Horvat-Kačić-Malešević-Segarić, Program i koncepcija razvoja turističke privrede na području sjeverne Dalmacije, Osnovna privredna komora

Naime, prof. dr I. Budak ponovo je javnosti naglasio ljekovitost ninskog radioaktivnog mulja, pa je s obzirom na to Zavod za socijalno osiguranje SRH osnovao lječilište za reumatičare. Kako se nije mogla pronaći pogodna zgrada za zdravstveni stacionar, bilo je predloženo Zavodu da pacijente šalje u kućnu radinost. To su počeci razvoja budućeg velikog lječilišta. »Kako je analiza blata pokazala velika ljekovita svojstva, strane firme sada nude učešće u izgradnji savremenog reumatičarskog centra. Za taj su posao najviše zainteresirane skandinavske zemlje, koje daju potpunu opremu na kredit pod uvjetom da ovdje mogu liječiti svoje reumatičare tokom cijele godine...« (Vlaho Burić) Lijep broj domaćih poduzeća, odnosno zajednica poduzeća zainteresirani su za otvaranje svojih domova, djelomično lječilišta, a djelomično objekata za rekreaciju.[43]

Split — Ispostava Zadar, Zadar 1968, pogl. »Zona Nin«. — Urbanističko-prostornu podlogu za dalju turističku izgradnju pružala je »Odluka koja zamjenjuje regionalni prostorni plan obalnog pojasa općine Zadar«, koju je izradio Urbanistički institut SR Hrvatske, Zagreb 1967. U toj je odluci, nakon prikaza reljefnih karakteristika, fizionomije obale, klimatskih karakteristika, temperatura, vjetrova, morskih struja, seizmičkih prilika i stanovništva, posebna pažnja posvećena upravo turizmu. — 26. II 1969. Skupština općine Zadar zabranila je (u načelu) do donošenja Generalnog urbanističkog plana Nina, a radi zaštite njegove kulturno-historijske vrijednosti, svaku izgradnju građevinskih i drugih objekata na užim dijelovima i djelomično na širem dijelu Nina. — Konačno je Urbanistički zavod grada Zagreba (drektor Zdenko Kolacio, dipl. ing. arh.) izradio Generalni urbanistički plan Nina, 1969. godine.

Za turistički napredak Nina i okolice važna su i pitanja opskrbe vodom i električnom energijom, pa ćemo u vezi s time navesti slijedeće:

U Ninskoj krajini postoji samo jedan veći vodotok — Miljašića jaruga, ali postoji više izvorišta na osnovu kojih se vodila akcija vodoopskrbe ninskog područja. Nakon ispitivanja izvorišta »Boljkovac« kod Nina bilo je ustanovljeno da su količine od 90 lit u sekundi dovoljne za potrebe cijelog ninskog područja, zajedno s otokom Virom. Međutim, voda »Boljkovca« velikog je saliniteta, te će glavni dovod vode biti s Bokanjačkog jezera... »U dvije prošle godine (1967. i 1968) završeni su vodoistražni radovi na području Bokanjačkog blata, Poličnika, Poljica i Nina...« (Š. Lukin, Osvrt na dosadašnji društveno-ekonomski razvoj Općine i buduće zadatke, Zadar, 31. I 1969, str. 7). — Prema idejnom projektu »Geotehnike« Zagreb izgradit će se vodovodni sistem koji bi vodom snabdijevao veliki dio zadarskog područja, pored ostalog: Vrsi — Nin — Privlaku — Zaton — Vir... Predviđa se i izgradnja jedne »akumulacije« kod Nina. U vodoprivrednim radovima na području općine Zadar dat će se prednost upravo potezu Nin — Zaton, pa će gornji vodovod biti gotov, očekuje se, u 1971. god. — Pitanje opskrbe *električnom energijom* je riješeno. Naime, 30 kV dalekovod koji ide prema Ninu, nastavlja se dalje prema Pagu. Iz ninske trafostanice prenosi se dalje struja 10 kV vodovima prema Privlaci i Ninu, zatim prema Vrsima, Ljupču, Ražancu i Rtini. Osim toga ova je trafostanica spojena sa 10 kV vodom putem Petrčana i na Zadar III.

[43] Vlaho Burić, Turističke perspektive Nina, Turizam, Zagreb, br. 10/1966, str. 16. — Vidjeti i: dr Nada Bilafer-Jurin, Povoljni uvjeti zdravstvenog turizma — Mogućnost za korištenje ninskog peloida, Narodni list, Zadar, od 22. ožujka 1969, str. 7.

Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (predstojnik: dr Veljko Mandić) izvršio je »Ispitivanja peloidnih nalazišta u Ninskoj laguni« (Zagreb 1968, str. 1—50). Tu se pored ostalog naglašava: »peloidna nalazišta nalaze se u Ninskoj laguni, koja je dio Ninskog zaljeva. Laguna leži na 44° 14' 17" — 44° 15' 2" sjeverne širine i 15° 10' 35" — 15° 11' 40" istočne dužine od Greenwicha, prostire se u smjeru SZ — JI, a otvorena je prema sjeveru. Dušina lagune je oko 1800 m, a širina oko 900 m.« (str. 13). Prema navedenim »Ispitivanjima...« velike su »Mogućnosti za perspektivni razvoj Nina iz medicinskog aspekta« (str. 29—31), pa se daju određene »Sugestije za organiziranje medicinskog turizma«, i to: I. Obezbijediti prilaz do Nina (str. 31—32) što je u međuvremenu izvršeno; II. Odijeliti medicinsko-turistički dio od turističkog (str. 32); III. Omogućiti smještaj, ishranu i razonodu (str. 32—33); IV. Opremiti peloidno nalazište (str. 33—35); V. Postaviti meteorološku stanicu (str. 36); VI. Pošumiti okolicu (str. 36); VII. Organizirati stalni medicinski nadzor nad liječenjem (str. 36—37); VIII. Izdati propagandne publikacije (str. 38—39). — »Ispitivanja...« preporučuju: »... Na sjeverozapadnoj obali Ninske lagune, odnosno na jugozapadnoj obali Ninskog zaljeva, zapadno od Ninskog ždrijca... smajestio bi se turističko-medicinski dio, a na sjeveroistočnoj i istočnoj obali lagune, odnosno na južnoj obali zaljeva, istočno od ždrijca... turistički dio.« (str. 32). Za prvu fazu predlaže se izgradnja hotela na turističko-medicinskom dijelu od 100 ležajeva. Pritom, »... treba predvidjeti i mogućnost postepenog povećavanja lječilišnog kapaciteta. Zato je neophodno potrebno već pri prvim počecima organizirane upotrebe mulja urediti i regeneraciju peloidne materije te time omogućiti ponovnu upotrebu jednom već upotrebljenog mulja« (str. 29). »Regeneracija materije vrši se na jednostavan način vraćanjem upotrebljenog mulja u nalazište. Za regeneraciju potrebno je oko 10 godina« (str. 9). Mulja inače ima dovoljno — barem za 30 godina: »Količine potrebne za 30 godina (50 cijelih oblaganja svakodnevno tokom cijele godine) otprilike odgovaraju skeptički procijenjenoj količini crnog i sivog mulja u nalazištu... (str. 29).

Mogućnosti dalje turističke izgradnje i, posebno, potrebe izgradnje do 1980. god. vide se iz Tab. XXV i Tab. XXVI.

Tab. XXV — Prema Odluci koja zamjenjuje priobalni prostorni plan

Područje	Komercijalni objekti (ležaja)	Kampovi (ležaja)	Odmarališta (ležaja)	Privatni smještaj (ležaja)	Vikendice (ležaja)	(LEŽAJA) UKUPNO
Otok Vir	—	—	—	2.000	10.000	12.000
Zona Nin	7.000	2.000	3.000	3.500	2.000	17.500
UKUPNO	7.000	2.000	3.000	5.500	12.000	29.500

Tab. XXVI — Od toga — do 1980. god. (broj ležajeva)

Područje	Komercijalni objekti	Kampovi	Odmarališta	Privatni smještaj	Vikendice	UKUPNO
Otok Vir	—	—	—	1.000	1.000	2.000
Zona Nin	1.000	1.000	1.000	2.093	1.000	6.093
UKUPNO	1.000	1.000	1.000	3.093	2.000	8.093

(Izvor: Program i koncepcija razvoja turističke privrede na području Sjeverne Dalmacije, Osn. privredna komora Split — Ispostava Zadar)

Konkretnije govoreći, do 1980. god. trebalo bi izgraditi:

— u komercijalnim objektima u Ninu	500	ležajeva
— u komercijalnim objektima u uvali Mostine	500	»
— u omladinskom ljetovalištu u »Sabunima« (Vrsi)	1.000	»
— u objektima za kamping i karavaning u uvali Bilotinjak	1.000	»
— u privatnom smještaju (uključujući i 1.000 ležajeva na o. Viru)	3.093	»
— u vikendicama (uključujući i 1.000 ležajeva na o. Viru)	2.000	»
UKUPNO	8.093	ležajeva

(Treba dodati da je današnja koncentracija vikend-zgrada izvršena na lokalitetima sv. Jakov i Ždrijac).

Udio budućih kapaciteta ninskog područja prema budućim kapacitetima općine Zadar i čitave zadarske regije vidi se iz Tab. XXVII i Tab. XXVIII.

Tab. XXVII — Prema Odlukama koje zamjenjuju Urbanistički plan (br. ležaja)

Općina	Komercijalni objekti	Kampovi	Odmarališta	Privatni smještaj	Vikendice	UKUPNO
1. Zadar	112.200	55.600	15.000	52.800	32.400	268.000
2. Biograd	20.790	10.600	2.400	21.750	3.350	58.890
3. Obrovac	3.100	4.900	2.000	600	1.100	11.700
4. Benkovac	160	—	—	—	600	760
SVEGA	136.250	71.100	19.400	75.150	37.450	339.350
Ninsko područje	7.000	2.000	3.000	5.500	12.000	29.500
Udio ninskog područja u broju ležajeva:						
— općine Zadar	6,23	3,59	20,00	10.41	37,03	11,00
— zadar. regije	5,13	2,81	15,46	7,31	32,04	8,69

Tab. XXVIII — Prema materijalima Osn. privredne komore Split — Ispostave Zadar do 1980. god. (broj ležajeva)

Općina	Komercijalni objekti	Kampovi	Odmarališta	Privatni smještaj	Vikendice	UKUPNO
1. Zadar	21.070	19.600	1.000	24.010	9.000	74.680
2. Biograd	7.490	3.500	—	5.623	1.700	18.313
3. Obrovac	1.450	2.300	1.000	250	300	5.300
4. Benkovac	160	600	—	—	400	1.160
SVEGA	30.170	26.000	2.000	29.883	11.400	99.453
Ninsko područje	1.000	1.000	1.000	3.093	2.000	8.093
Udio ninskog područja u broju ležajeva:						
— općine Zadar	4,74	5,10	100,00	12,88	22,22	10,84
— zadar. regije	3,31	3,84	50,00	10,35	17,54	8,14

G) EKONOMIJA MORSKOG BOGATSTVA

Pod »ekonomijom morskog bogatstva« podrazumijevamo ove privredne djelatnosti: 1. vađenje morske soli, 2. vađenje morskog pijeska i šljunka i 3. morsko ribarstvo. Kako je vađenje morske soli obrađeno u pogl. C, to nam preostaje obrada vađenja morskog pijeska i ribarstva.

1. Vađenje morskog pijeska i šljunka

Dru Srđanu Srdaru pripada zasluga da je prvi u našoj ekonomskoj literaturi obradio vađenje morskog pijeska (u djelu Morsko bogatstvo Jadrana i njegovo iskorišćivanje, Zagreb 1960, str. 62—85 i 462—464). Uz ostalo on je veliku pažnju posvetio i području Nin—Privlaka, uspoređujući njegovu proizvodnju pijeska s proizvodnjom naših ostalih »pržinarskih« područja. Izvađene količine pijeska i »žala« *godišnje* kreću se za čitavo naše primorje (od zap. obale Istre do područja Crne Gore) između 235.000 i 275.000 m^3, od čega je na područje Nin—Privlaka otpadalo godišnje 40.000—50.000 m^3. Kako je tehnološki proces vađenja morskog pijeska pobliže prikazan kod S. Srdara, gdje je pored ostalog izvršen presjek i kroz središnju ekonomsko-komercijalnu problematiku, upućujemo na njegovo navedeno djelo.

U pogl. C, tač. 2. ovog rada spomenuta je mogućnost osnivanja industrijsko-građevinarskog konzorcija ili kombinata u čiji bi sastav ušla Ciglana Nin, te građevinska poduzeća grada Zadra, pri čemu je bitno postići njihovu ekonomsko-komercijalnu povezanost, dok je izbor pravnih oblika u kojima se ta veza može postići manje važno pitanje (poslovno-tehnička suradnja ili spajanje poduzeća). Ako se i kada to ostvari, tada bi bilo svrsishodno u okviru tog konzorcija ili kombinata osnovati i pogon (ekonomsku jedinicu) za vađenje morskog pijeska. Socijalno-ekonomski razlozi traže da se osnivanju takva pogona priđe veoma oprezno, kako dio sadašnjih »pržinara« ne bi povećao redove nezaposlenih. Naime, da bi se u okviru društvenog sektora mogao osnovati takav pogon, potrebno je sačekati da se turizam s pratećim djelatnostima na ninsko-privlačkom području razvije u tolikoj mjeri da bi regionalna potražnja radne snage bitno prerasla ponudu radne snage. Povrh toga, valja imati na umu teškoće profesionalne preorijentacije kojoj bi se morao podvrći jedan, makar i manji dio »pržinara«. Također bi se — s obzirom na potrebu da se fiksni troškovi budućeg pogona za vađenje morskog pijeska »rasprše« na što veći obujam proizvodnje — kao jedan od preduvjeta za osnivanje tog pogona pojavila potreba da se za prodaju pijeska »osvoje«, pored zadarskog, i dijelovi drugih tržišta — gradova ili područja s ravnomjernom i stalnom građevinskom izgradnjom. Djelatnost ovakva pogona s odgovarajućom mehanizacijom (bageri!) omogućila bi redovno čišćenje vitalnih saobraćajnih pravaca u Ninskom zaljevu i laganiji pristup morem gradu Ninu.

2. Morsko ribarstvo

Nin i ninsko područje imaju duge ribarske tradicije. Još je Statut lige kotara ninskog iz 1103. god., čiji nam je prijepis sačuvan iz 1744. god., dao ugledno mjesto ribarskopravnim odredbama. Međutim, danas ribarstvo Nina nije naročito razvijeno.[44]

H) ZAKLJUČAK

Potrebno je naglasiti goruću potrebu da se od strane društveno-političkih foruma, kako iz samog ninskog područja tako iz širih društveno-političkih zajednica *potakne,* a od strane zainteresiranih privrednih organizacija, njihovih asocijacija i konzorcija kao temeljnih nosilaca proširene reprodukcije u jugoslavenskom samoupravnom društvu *korjenito pokrene* privredni razvoj promatranog područja (investiranjem u *turizam, postojeću industriju,* solanu i ciglanu, te eventualno *novu industriju),* nakon čega će »Ninska krajina« postati privredno veoma napredan kraj, koji će svoj dug prema zajednici višekratno vratiti. Usporedo s razvojem turizma (i industrije) valja s jedne strane riješiti otvorena infrastrukturalna pitanja, a s druge — prevesti poljoprivredu s ekstenzivno-naturalnih na intenzivno-robne tokove. Očito je pritom da je *osnovna privredna orijentacija* za promatrano područje

[44] Na plitkim i mješovitim položajima oko Nina i u Ninskom zaljevu love se uglavnom cipli (»Predjeli Ljubačkog i Ninskog zaliva daju znatne lovine cipala. Tu ih love različitim sredstvima«. — Problemi privrednog razvoja sjeverne i srednje Dalmacije, sv. I, Zagreb 1956, str. 198), zatim lubini, komarče, sipe i landovina (Oko hridi Volovak love se zubaci.). U manjim količinama vade se školjke kunjke (papak ili mušula). Ribari se vršama i parangalima (mali ribolov). »U sredini XIX st. zadarski su ribari lovili u Ninskom zaljevu zapasom ili zagonicom.« (J. Basioli) Danas je razvijen i povremeni ribolov ostima »pod sviću«. Vrša ima oko 100 kom. God. lovinu potroše sami ribari, dok se na zadarsku ribarnicu donesu vrlo male količine. Lovina morske ribe s područja biv. općine Nin 1956. i 1960. god. iznosila je:

(u t)

Riblja skupina	1956. god.	1960. god.
Plava riba	3	1
Ostala riba	25	27
UKUPNO	28	28
Vrijednost u 000 st. din	2.194	4.340

Na razvoj ribarstva stimulativno će utjecati budući jači zamah turizma, pojačana potražnja za ribom, otvaranje ribljih restorana, razvoj nautičko-ribolovnog turizma itd. Za takvo *križanje ribolova s turizmom* postoje velike mogućnosti. Na »brakovima« kod Zatona i JZ od o. Vira — prema turističkom vodiču »Zadar« — turizam, izleti, ribolov, jahte, izd. »Turisthotela« Zadar — najbolji je lov udicom, a uzduž čitave obale od Zatona do Vira moguć je lov panulom... Velike mogućnosti leže u unapređenju *školjkarstva i lagunarnog ribarstva.*

razvoj *turizma* i pratećih djelatnosti. Ali usporedo s njime treba nastaviti interpoliranje ostalih privrednih grana u regionalnu privrednu strukturu, a na osnovu korištenja evidentno prisutnih komparativnih prednosti ninskog područja. To će biti dragocjen doprinos stabilizaciji regionalne ekonomije i njezinu daljem uklapanju u teritorijalno-granski aspekt privrednog razvoja priobalnog područja Jugoslavije.[45]

[45] Usp. slijedeće radove u kojima se razmatra opća regionalno-privredna problematika u sklopu ekonomske politike i privrednog sistema SFRJ: S. Dabčević-Kučar, O teorijama i metodama analize regionalnog razvoja, Zagreb 1962. (skripta); Đodan, Prilog raspravi o regionalnom razvoju SFRJ, Kolo, Zagreb, br. 3/1969; Đodan, Robno-novčani privredni model i regionalni razvoj u našim uvjetima, Kolo, Zagreb, br. 10/1968; Ekonomist (časopis), Beograd (do uključivo godišta 1966) i Zagreb (od uključivo godišta 1967); Ekonomski pregled (časopis), Zagreb; Kubović, Regionalni aspekt privrednog razvitka Jugoslavije, Zagreb 1961; Kubović u djelu grupe autora Ekonomika Jugoslavije, izd. Informator Zagreb, I i II izd.; Problemi regionalnog privrednog razvoja, Beograd 1962; Sirotković, Planiranje u sistemu samoupravljanja, Zagreb 1966; Sirotković, Privredni sistem i društveno planiranje Jugoslavije, Zagreb 1964; Srebrić, Neki problemi usavršavanja metoda i mehanizma razvoja nerazvijenih područja u Jugoslaviji, u: Ubrzanje rasta jugoslavenske privrede u uslovima stabilnosti, Zagreb 1969; Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, sv. II (1964) rasprava I. Petrića i sv. III (1965) rasprava N. Gvozdanovića.

THE ECONOMIC STATE AND POSSIBILITIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF NIN AND THE NIN AREA

Summary

Under the term »Nin area« the author understands the area of the local Office of in in the complex of the Zadar commune, hence, besides the township of Nin the following places: Ninski Dračevac, Poljica, Privlaka, Vir, Vrsi and Zaton. Besides them, especially when we discuss the future tourist development, under the expression »Nin area« it to be understood also the village of Ljubač because the tourist future of Nin and Ljubač is interdependent.

In Chapter A the author reviews the natural-geographic designations of individual narrower areas of the Nin region, to wit: 1. Nin as such, 2. Sector of Zaton—Privlaka, 3. Sector of Vrsi—Ljubač, 4. Island of Vir, and 5. Villages rather distant from the seacoast. From this economic-geographic survey it follows that the natural conditions are very favourable, in the first place for the development of tourism, with the accompanying activities (also industry, for which the coastal belt represents an optimal location area).

As the population is the psychical component of the productive forces, it has been necessary to study the number and structure of the population (Chapter B). The author draws the inference that the Nin region is an emigration region, and that the economic structure of the population is the reflection (index) of existing economic backwardness.

In Chapter C the author surveys first the existing industry — salt--pans and brick-factory — both of which were built after World War II. These enterprises possess favourable conditions for further development and represent elements of stability in the regional economy. The authors of the General Town-planning of Nin (Urbanistički zavod, Zagreb, 1969) hold the opinion that with time, when tourism will have been developed to the extent that it will easily accept the labour force of the salt-pans, the latter should be wound up, for it destroys in large measure the tourist-cultural neighbourhood and the picture of the »Old« historical Nin on the island. The space on which today the salt-pans are situated would thus be optimally included into the framework of the so-called »new« Nin — traffic, business and socio-recreative centre of the Nin area.

Point 3 of the same Chapter is devoted to the ironworks »Jadran« and the economic justifiability of its being located near Zaton (in the

neighbourhood of Nin). First of all the author contributes a brief survey of the present trends in world's black metallurgy and stresses that this branch of industry is migrating ever more to the seaboard. He mentions a number of countries in which this process has been firmly established. As our iron ore is of poor quality, and because it is possible to import better ores from foreign countries, the idea in this country has become mature about the need to construct an ironworks on the seacoast. A second phase in the concretization of this proposition was comparison and assesment of a larger number of locations on the seacoast. Some analysis have shown that one of the best locations is Zaton in the proximity of Nin. The author gives basic data on such a future ironworks, the final capacity of which would be 2 milion tons of steel per year, the total annual income one milliard and 980 million new dinars etc. Such an ironworks would constitute for the area of Nin the »basic impetus« for economic development. It would be possible to employ large numbers of workmen from this and neighbouring areas (the total number of employed would be twelve thousand!), it would raise the demand for agricultural products of this region and influence the improvement of the communication network, would lead to a raising of the living standard of the active and supported population.

The authors of the General Townplanning of Nin are of the opinion that an ironworks at Zaton would destroy completely the tourist value and the cultural-historical significance of Nin, for Nin itself would have found itself within the borders of a zone which would be under the direct negative influence of this object of black metallurgy.

Speaking in Chapter D on problems of agriculture, the author believes that the development of agriculture — in the first place horticulture, fruit-growing and wine-growing — would have to be directed not only in a direct manner (by means of permanent improvement of the productive ability of the soil, chemization of agriculture, mechanization and zootechnical measures), but also in an indirect manner, that is to say through the medium of the development of economic branches — bearers of the socio-economic development, as well as through the creation of optimal conditions in the infrastructure, notably in the field of traffic and communications.

In Chapter E is being surveyed the importance of the traffic linking with Zadar and other parts of the seaboard. These should be the *preconditions* for an accelerated economic development. A separate place belongs to the road network, and that specifically to the roads Zadar — Nin (macadamized in 1969) — Privlaka (under construction) and Nin—Vrsi—Krneza—Ražanac. Because Ražanac is situated on the division Automobile Highway — island of Pag, it will be possible to create a road circle: Seabord Highway (near Posedarje) — Zadar — — Nin (and Privlaka) — Ražanac — island of Pag and Ražanac — Posedarje respectively.

Chapter F is devoted to an analysis of the state and possibilities of development of the tourist economy, which should become the »basic impetus« for the economic rise of Nin. Although even before the First World War the Czech and Austrian governments were interested in the medicinal Nin peloids, nevertheless the development of the tourism of Nin and its environs was very slow. The Nin area is still insufficiently developed in respect of tourism, which is not in accord with its natural, micro-climatic and cultural-historical attractions. However, a wide programme of tourist building up has been conceived, so that by 1980 it would be possible to create 8,093 berths, of which 2.000 on the island of Vir. A centre with stronger paying possibilities would be Nin, where objects of the higer categories would be built.

In 1968 the Institute for physical medicine and rehabilitation of the Medical Faculty, Zagreb University, performed »investigations into the peloid finding-sites in the Lagoon of Nin«. This analysis, which includes also proposals for the organization of medical tourism at Nin, represents the basis for the expansion of this kind of tourism at Nin, and it represents the basis for the expansion of this kind of tourism which will be able to attract tourists from countries with better paying conditions — Skandinavia, Great Britain, countries from the European Common Market and others.

In Chapter G the author speaks about two economic activities in connection with the sea, to wit: 1. Extraction of sea sands and pebbles in the area Nin — Privlaka, and 2. Fisheries.

At the end of the article (in Chapter H) there is a general conclusion on the economic status and possibilities of economic development at Nin and in the Nin area, and it is believed that soon this region will be transformed into a very progressive one, that is after investments put into tourism, especially into medical tourism (and possibly into one basic-industrial object of larger dimensions).

The Nin region (notably the division from New Nin as far as Zaton) has been shown as a well positioned area for some branches of light industry. (In the middle of 1969 became topical the proposition of constructing a »Factory of ceramic plates, Nin«). Also some other industrial enterprises could well be located in the Nin area. This, for one, would contribute to Nin's being transformed with time into the constituent part of a future »Great Zadar« as a tourist-industrial »Metropolis«.